

۷۸۶

بنجالی لٹری دی سب توں پہلی کتاب

رسالہ بوہل نماز

مصنفہ

حافظ برخوردار

مقدمہ و ترتیب و تصحیح و تفسیر

پروفیسر احمد حسین احمد قریشی قلعہ داری

ایم اے اردو، ایم اے فارسی، ایم اے عربی

پشاور انی پٹعات گجرات

محلہ فیض آباد، سرگودھا

297.5

401

2564

پنجابی نثر دی سب توں پہلی کتاب

رسالہ بویل نماز

مصنفہ

حافظہ برخوردار

مقدمہ و ترتیب و تصحیح و تفسیر

پروفیسر قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری
ایم اے عربی، ایم اے فارسی، ایم اے اردو

80
ص 80

مکتبہ طفر، ناشر قرآنی قطعات، گجرات

محلہ فیض آباد، بالمقابل جامع مسجد، جامع مسجد سٹریٹ، سرگودھا روڈ

DATA ENTERED

✓ ۲۹۷۶۵۳

ب ا ن ر

جلد حقوق بحق مرتب محفوظ

25640

پہلی واریں : ۱۹۷۴ء
اہتمام : میان سلطان احمد خوش نویس، گجرات
چھاپہ خانہ : نفیس پرنٹرز - لاہور
چھاپن والے : مرزا بشیر احمد
پھیلان والے : مکتبہ ظفر ناشر قرآنی قطعات، گجرات
محافض فیض آباد - بالمقابل جامع مسجد
جامع مسجد سٹریٹ سرگودھا روڈ

مکمل : محمد رفیع چھاپن پریس
کاتب : میان سلطان احمد - گجرات
طریقہ چھپائی : آفسیٹ

سزناویں

۵		۱- انتساب
۷	پروفیسر قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری	۲- ایس کتاب ہائے
۱۰	پروفیسر میاں شریف کتجاہی	۳- رسالہ بوبل نماز (تعارف)
۱۵	پروفیسر قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری	۴- پنجابی زبان و انٹری ادب
۲۳	" " "	۵- پنجابی زبان و چھ بندہ ب و اپرچار
		۶- (ا) حافظ بنخوردار
		تے
۳۱		(ب) رسالہ بوبل نماز
۴۹	حافظ بنخوردار	۷- رسالہ بوبل نماز دے متن و اعکس (فوٹو)
۶۵	حافظ بنخوردار	۸- رسالہ بوبل نماز جدید املا و چھ

۹۸/۹۱/۷۱

انتساب

اپنے محترم تے مکرم دوست

جناب پروفیسر محمد فرمان ایلم اسے

پرنسپل گورنمنٹ زمیندار ڈگری کالج، گجرات

دے ناں

(احتیاد)

بالاں نول نصیحت

حافظ برخوردار منے نے موتیاں وانگوں دانے
 رکھ لے دی ڈبی اندر اے فرزند سیاں
 اے طاہر سجادتے عرفاں میری گل پھپھانی
 موتیاں وانگوں قدر اپناں دی ہر ہر ویلے جانی
 تال راہ کے گنتاں اپناں غیر غضف نامی
 اپناں پاروں دین دنی وچہ پاسو نظر نامی
 ایہہ موتی نے ہر ہر ویلے لشکن ہر ہر تھکانیں
 جو اپناں نول سینے لائے اوہناں دور بلائیں
 ایہہ ملتے کارن آندے کدھ کے در شہواری
 جو اپناں تے عمل کر لسی اوہ پاوے سرداری

۱۔ طاہر سجادتے عرفان لڑکے قریشی احمد حسین احمد مرتب ایس کتاب دے
 ۲۔ غضف لڑکامیاں سلطان احمد خوش نویس، پبلشر ایس کتاب دا
 ۳۔ لکھنؤ، تخلص غضفندہ کوروا۔

(مرتب)

ایس کتاب باکے

رسالہ بولہ نماز جہد امتن اچ پیش کینا جارہیا اے فقہ حنفی اسلامی واک چھوٹا جہد رسالہ
 اے جہد سے وچہ وضو تے نماز سے فرض، سنتاں، واجب، مستحب، مکروہات تے مفسدات ورجنے
 اک زیارہ سی جدوں پچیاں نوں پڑھان لئی دے تے کالج نہیں ہوندا سے سن۔ بال میاں وچ
 یاں میانیاں دے گھر صبح سویرے اٹھ کے پڑھن جاندا سے سن۔ بدھلی تعلیم عام طور تے میانیاں دے
 گھراں ہوندا سی، اوس ویلے دے نصاب وچہ کوئی ایس دورے سائنس دے مضمون تے ون سو
 علم دیاں گلاں نہیں ہونداں سن۔ صرف دین اسلام دیاں گلاں، اخلاق دی اصلاح لئی دتیاں جانداں
 سن، دین اسلام دے ارکان تے مسئلے مسائل بالاں نوں اپنی ماں بولی وچہ پڑھائے جاندا سے سن۔ اگلی
 تعلیم میاں وچہ عالم لوک دیندے سن۔ جہد انصاب عربی تے فارسی وچ ہوندا سی۔ پڑھنی فارسی دیاں
 کتاباں وی پنجابی وچہ ای پڑھائیاں جانداں سن۔

مذہبی تعلیم جہڑی میانیاں دے گھر وئی جاندا سی اوہ انصاب دس پنجاب دی جوہ وچ
 پنجابی زبان وچہ ای سی۔ مغلاں دے راج وچہ دینی مسائل دیاں ڈھیر ساریاں کتاباں پنجابی وچہ لکھیاں
 گیاں سن جنہاں وچوں رسالہ مہندی۔ باراں انواع عبداللہ، انواع حافظ برخوردار، نجات المؤمنین، شہل
 پکی روٹی بہت مشہور تے۔ بالاں نوں نظم وچہ سُرلا کے پڑھن دا بہت چاہوندا اے ایس نفسیاتی صورت
 نوں سامنے رکھدیاں ہویاں ایہ دینی مسلیاں دیاں کتاباں نظم وچہ ای لکھیاں گیاں۔ نثر وچہ اوس زمانے
 بہت گھٹ توجہ وئی گئی۔

بولہ نماز اوس زمانے دے نصاب دی سب توں پہلی کتاب اے جہڑی پنجابی نثر وچہ لکھی
 گئی۔ جہد سے وچہ دین دے مسئلے سدھے پدھرے طریقے نال لکھے گئے۔ ایس کتاب نوں پہلاں دینی
 مسلیاں دی کوئی کتاب پنجابی نثر وچہ لکھی ہوئی نہیں بلدی۔

ایہہ کتاب حافظ برخوردار دی تصنیف اے جہڑی اوہناں دی کتاب انواع برخوردار واک - رسالہ اے۔ انواع برخوردار ایجے تیک چھاپے نہیں لگی اہدے قلمی نسخے کدھرے کدھرے پرائیاں میانیاں دے گھر مل جانڈے نے۔ اتفاق نال اوہدا اک نہایت خوبصورت تے خوش خط نسخہ ساڈے کول اے اپدے وچوں ایہہ نثری رسالہ پیش کیا جاندا اے۔

ایس نثری رسالے نوں پیش کرن لئی میرے سامنے دو مقصد نے۔ اک تے ایہہ جے ایس سہے وچہ جدول دولت دی ہوس لوکاں نوں اخلاق تے دینی مسلیاں توں ہٹا رہی اے۔ لوک ایس مان بولی وچہ مکھے ہوئے رسالے نوں پڑھ کے فیروین تے اخلاق لئی پشیاں پرتن۔

دو جا ایس علمی زمانے وچہ جدول پنجابی زبان دی تاریخ تے لسانی قدریں باسے کھوج لگایا جا رہیا اے شاید ایہہ چھوٹا چھوٹا رسالہ جیہڑا پنجابی نثری ایجے تیک پہلی کتاب معلوم ہو یا اے زبان دی تاریخ دے کھوجیاں لئی ایہہ کوئی کم دی چیز ثابت ہووے۔

ایس رسالے دے ایجے تیک صرف دو ای قلمی نسخے معلوم ہو سکے نے۔ اک ایہہ نسخہ جہد متن و عکس پیش کیا جا رہیا اے ساڈے کول اے، دو جا نسخہ انجی المکرم کیپٹن تبسم قریشی ہوریاں دی ملکیت اے۔ دونہاں نسخیاں دی اختلافی صورت درج کردتی گئی اے۔ اینہاں دونہ نسخیاں توں علاوہ ایجے تیک ایس کتاب دا ہور کوئی نسخہ معلوم نہیں ہو سکیا۔

ایس نسخے دے چھاپن لئی میں میاں سلطان احمد صاحب خوش نویس مالک مکتبہ ظفر نادر قرآنی قلعہ جہاد بہت شکر گزاراں جنہاں آنا فانا میرے اشنائے تے بغیر کسے کاروباری نفعے دا اندازہ لاندیاں ہو یا چھاپن دی حامی بھر لئی تے رسالے و عکس (فوٹو) چھاپن لئی تیار ہو گئے۔

رسالے دے عکس (فوٹو) چھاپن وچہ انج تے کوئی تک نظر نہیں آونڈی میرے سامنے عکس کارن دی صرف دو گلاں سن۔ اک تے ایہہ جے ایہہ نسخہ بہت خوش خط لکھیا ہو یا اے جیہدی کتابت دی دوجی واری کوئی کور نہیں و سدی۔ دو جا جیہد ایہہ رسالہ چھاپیا ایس غرض لئی جاندا اے جے ایس دود دے کھوجیاں توں کچھ پنجابی زبان دیاں لسانی قدریں معلوم ہو جان۔ پنجابی زبان دار رسم الخط جیہڑا ایس موضوع واک اہم مسئلہ اے وی معلوم ہو جائے۔ جہانویں ایہہ رسم الخط بول نماز دی عمر توں کچھ چھوٹا اے فیرو پشیلے دور دی اک علامت ضرور اے۔

ایہہ رسم الخط پڑھن لئی کچھ اوکھا وی نظر آوے دا اسان ایہہ رسالہ جدید ملا وچہ وی درج کردتا اے۔ تاں جے ایہہ اوکھ توں جو روایاں عالماں دے راہ وچہ نہ اڑکھوونے ایس

رسالے دی اجماعت نال اساں پنجابی زبان دے متعلق کجھ سوگرگلاں دی دسیاں نے عنوان ایہہ نے :-

۱- پنجابی زبان دانتھری ادب -

۲- فقہ اسلامی واپر چار پنجابی زبان وچ -

۳- حافظ برنخور وادی جیاتی -

۴- رسالہ بوبل نماز و اتعارف -

۵- رسالہ بوبل نماز جدید ملا وچ -

ایہناں عنواناں تے اساں کھول کے گل بات نہیں کیتی۔ رسالے دے قد نال لدوالی بات سامنے آے۔ خیال آے ایہناں عنواناں تے اسیں کسے ویلے پوری اک اک کتاب لکھاں دے۔

اخیرتے میں اپنے پرانے بلی تے ہم ذوق دوست جناب پروفیسر مہیاں شریف کنجاہی استا شعبہ پنجابی پنجاب یونیورسٹی لاہور و اشکر یہ ادا کرنا ضروری جانناں داں، جنہاں اپنی پرانی دوستی تے روایت نوں برقرار رکھدیاں ہو یاں میری حوصلہ افزائی کیتی آے۔ میاں شریف کنجاہی ہوری میری ایس حرکت نوں شاید ساکھ پڑانے تعلقات پاروں ایہہ محض تکلف خیال کرن کیوں جے دوستاں وچہ احسان تے شکر گزاری والی گل نہیں ہوندی اک وجہ تے حق تے دعویٰ ہوندا آے۔ پر میں میاں شریف کنجاہی ہوراں و اشکر یہ ادا کرن لئی ایس گلے مجبور آں۔ جے میرا بار ایس شہہ دریا و اشاہ زور تارو آے۔ ایہناں دی ایس موضوع تے ہر گل رسمی نہیں۔ اک پکٹی تے پیڈی حقیقت رکھدی آے۔ نالے ایہو چہاں کماں وچہ اوہ دوست نوازی تے یار پوری والے عقیدے نہیں رکھدے۔ ایس حق تے سچے جذبے پاروں شکر دے دے لفظ اپنے آپ پھٹ پھٹ پٹے نکلدے نہیں :-

احمد حسین احمد

گجرات، ۱۰ دسمبر ۱۹۷۳ء

رسالہ بول نماز و تعارف

پروفیسر میاں شریف کنجاہی ایم اے استاد شعبہ پنجابی پنجاب یونیورسٹی اور نیشنل کالج لاہور و لوڈ

زبان سے ماضی نالی لوکاں نوں روشناس کرن وچ پروفیسر احمد حسین احمد قریشی ہوریاں
 پنجاب سے خاصا کم کیا ہے۔ تے ایہہ کتاب وی ایسے لڑی واک ہوتی ہے۔ ایس مصنف نے
 چہرتوں آہے اک بھلیکے نوں دور کرن دی کوشش کیتی ہے جے "بنخوردار" پنجابی شاعری دی تاریخ وچ
 کئے نے تے اوہناں پنجابی شاعری نوں کی کچھ دتا ہے۔ بنخوردار باسے اوہناں دیاں دساں اٹھ گھٹان
 وچ کتھوں تیک کامیاب ہویاں نے ایس وافیصلہ تے اندازہ آون والا وقت ای لاسکے دا۔ پر ایس وچ
 کوئی شک نہیں ہے اٹھ تے بھلیکے ایہو جے کھوج تے گوڑ لایاں ای گھڈے تے دور ہونے نے۔
 ایس کتاب دی اہمیت کھوج لان توں علاوہ ایس گل وچ دی ہے جے ایس وی اشاعت نال
 ای پہلی وار پنجابی نثر دی اک اچھی تخریر نال متعارف ہوئے آں جیہڑی یارھویں صدی ہجری وچ آج توں
 لگ بھگ ساڈھے تن سو سال پہلاں لکھی گئی سی۔ تے میرے اپنے خیالی مطابق مین تیک دیاں تھو لگیاں
 کتاباں نوں نوہن وچ رکھ دیاں ہویاں سب توں پرانی گنی جاسکدی ہے تے جے شاہجہانی سے تے حضرت
 نوشتہ صاحب نال منسوب کیتے گئے و عطاں نوں اوہناں سے ای و عطا من لیے جوین شرافت نوشتہ صاحب
 نے دسیا ہے تاں ایہہ نثر دی ووجہ قدیم تخریرین جاندی ہے چوں کہ ساڈھے کول قطعی ثبوت ایس گل داون
 نہیں ہے۔ ایہہ مواعظ نوشتہ صاحب دے نہیں ایس کر کے اوہناں نوں درست من اٹھن وچ وی کوئی ہرج
 نہیں بلکہ جس ویلے ای ایس پاسے دھیان مارنے آں جے ہر زبان دی نثر وامنڈہ مذہبی پرچار راہین بھیا
 کیوں جے اوہناں گلاں نوں ای لوکاں نے یاد رکھنا تے سنبھالنا ضروری سمجھیا مواعظ نوشتہ کسے چہرے
 تخریری ثبوت بغیر وی اپنے آپ گواہ بن جانے نے۔ بول نماز و مصنف نوشتہ صاحب توں بعد ای

نہیں مزا جاوی بد لے ہوئے سمے وچ ہو یا جس دا اثر و آں تخریاں وچ ملدا اے جتھے مواعظ نوشہ نزل
 ای خالق تے خلق دے دو نقطیاں نوں ملاندی ہوئی لکیر و اسفرو دیکھنے آں جس نوں دارا شکوہ دی نکری جھو
 نے پنجاب وچ خاص طور تے نام کر دتا سی او تھے اورنگ زیب دے جت جان نال تے لوکاں دی نزاعیت
 و توں و و سدی جا رہی و تھے نوں گھٹان لئی پنجابی وچ دینی تعلیم نوں رواج دین نالی شرع فقہ دیاں کتاباں لکھن
 و اٹھاڑ ہو گیا۔ ایہہ ریت مانوں بول نماز توں لے کے پکی روٹی۔ مٹھی روٹی تے مسی روٹی وریاں شرع
 فقہ دے بنیادی مسلیاں باسے لکھیاں گیاں نکیاں نکیاں رسالیاں دے روپ وچ ملدی اے ایس
 و ایہہ مطلب وی نہیں لیا جانا چاہی دا جسے ایس توں پہلاں شرعی کتاباں یا رسالے لکھے نہیں گئے ہون
 دے تے مواعظ نوشہ یا بول نماز سچ مچ پنجابی نثر دیاں پہلیاں تخریاں تے کیوں جے مسلماناں دے سیاسی
 اقتدار دے نالی ای عالماں دے ذریعے لوکاں نوں ای تھے اسلام دیاں صفیاں دے رنگ وچ مویاں
 مویاں مذہبی گللاں توں واقف کرنا ضروری ہو گیا سی۔ عقیدے دے طور تے مسلماناں و ایہہ رب و توں
 سوئپیاں فرض بند اے جے اوہ جتھے جان تے جتھے ہون امر بالمعروف تے نہی عن المنکر توں اپنی زندگی
 و اوہ مشن سمجھن جس تے اوہناں دی آخرت دی کندھ کھلوندی اے۔ ایس واسطے آج کھوج نہ ملن
 توں ایہہ سٹہ کڈھنا کسے طراں دی ٹھیک نہیں جے غزنوی و وروچ مسلیاں دی کوئی کتاب نہیں لکھی گئی
 ہونی تے جے سعد سلمان باسے ایہہ قیاس کیا جاسکدا اے جے اوس دا ہندوی یعنی پنجابی وچ دی لوان
 بے سی۔ تاں دا تا گنج بخش ورگے دینی پرچارکاں تے صوفیاں باسے ایہو قیاس ہو روی پیدا ہو جاندا
 اے کیوں جے غزنی توں آئے شاعران لئی ای تھے وی بولی وچ شعر کہتا فرض نہیں سی۔ پر دینی پرچارکاں
 واسطے تے ایہہ دین دنیا دواں وچ کم آون دے عمل توں علاوہ ربی ارشاد دی تعمیل وی سی۔ تے کوئی
 عجیب نہیں گل کسے نکروں کھوڑھا ترکیاں ہویاں کوئی ابھی دولت ہتھ آجائے جیہڑی پنجابی نثر نوں کسی
 صدیاں پشیاں لے جائے تے ایس دی عمر نوں لیاں کر جائے۔ آخر سندھ راہ آون دے عربی لشکر پہا
 وچ تبلیغی جذبہ زیادہ اگڑواں سی کوں ایس فرض دے کار تارک ہو سکدے سن تے ملتان و اپنجابی دا
 گڑھ رہتا تے پنجابی وچ عربی لفظاں دی کثرت وی ایسے دی شہادت تے۔ ایس علاقے دی بولی نوں چہڑی
 سر رہی چرتائیں نصیب رہی اوس وادی اک کارن سیاسی اقتدار وچ ایہہ صروف پہل ہونا تے غزنویاں توں پہلاں
 ای تھے مسلماناں دا حکمران ہونا سمجھیا جاسکدا اے تے ضروری گل اے جے ای تھے اوس وچ کجھ نہ کجھ نہ
 دے روپ وچ لکھیا گیا مرے و جس نوں نت آوندے انقلاباں پاروں سا بنیاں جاسکیا جوں در و در

والتخریری در ثریا ہے چند تختیاں توں زیادہ نہیں تے او بھی جڈ تک نہیں سن لہجیاں ایہ سمجھیا جاندا اسی جے
ایتھے آریاواں توں پہلاں لکھن لکھان واکوئی کم نہیں سی ہوندا۔

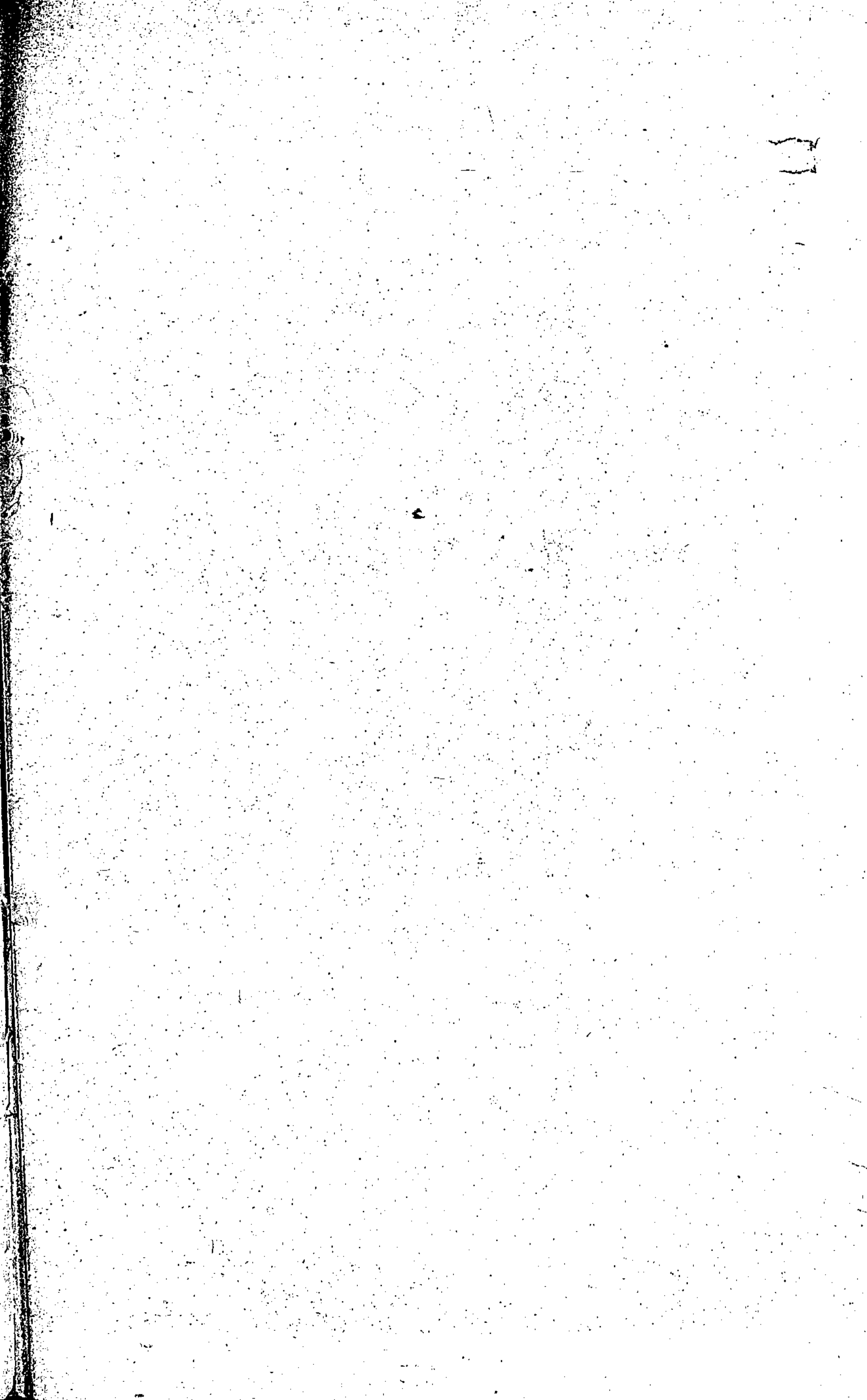
”بول نمازومی ہتھ لکھی وچ اک گل ضرور رکھی اے جے کتاب واسن بھلیا کھواں لکھیا ہویا
اے ایس طراں اسی طرز تخریری اے ایس توں کوئی خاص منڈھ نہیں من سکدے۔ البتہ آون والے جیلے
واکھو جی ایس توں اوہناں لسانی تبدیلیاں واندازہ لان وچ کافی مدد کے سکد اے جہیریاں پوٹی پیر ہر
بولی وے وپیرے وڑویاں رہندیاں نے۔ فیروزی ایس قلمی نسخے توں ایہہ دلا سہ ضرور سبھا و احصہ بن جاندا
اے جے لکھن واکوئی وی ڈھنگ ہوئے اوس نال کم چلایا جاسکد اے تے دنیا واکوئی وی رسم الخط
نہیں جہیرا مکمل ہون وادعوئی کر سکے۔

میتوں امید اے جے ایہہ رسالہ و سن وچ چھوٹی چھٹی کتاب پنجابی زبان و ادب و لہجہ و لکھن
والیاں واسطے بڑی مفید ثابت ہوئے دی تے تاریخ ترتیب دین والیاں واکم سوکھا کرن وچ مدد دے دی

شریف کنجاہی

۱۲ دسمبر ۱۹۷۳ء

پنجابی زبان دانتری ادب

۲۔ مسلمانوں کی آمد سے پنجابی زبان کی ابتدا

آج دی پنجابی زبان دا اخیر مسلمانوں کی ایس علاقے وچ آمد توں اکھیا سی مسلمان آئے اوہناں اپنے نال عربی تے فارسی تے ترکی زبان آندی سی ایہ تھے دی زبان سنسکرت سی۔ اوہناں چوہنہر زبانوں تے ٹا کرے نال اک نوی زبان نے روپ نکھاریا۔ جنہوں پورانی ریت مطابق ہندوستان تے علاقے وچ ہندی تے پنجاب تے علاقے وچ پنجابی اکھیا گیا۔ زبانوں کوئی دنوں تے ہینیاں وچ پیدا نہیں ہونیاں۔ اوہناں نوں اپنا آپ سمبھالن لئی ورہیاں تے صدیاں دی و تھ چاکیا وی اے۔ ایس پنجابی زبان نے اپنا موہا ندرالو وھیاں تے مغلاں تے راج وچ نکھاریا تے ایس زبان وچ لکھن پڑھن وار وراج ہو یا حضرت داتا گنج بخش، امیر خسرو تے مسعود سعد سلمان دی زبان فارسی سی ایس علاقے ویاں لوکاں نال گل بات کرن لئی اوہناں دی زبان لینگو فرینکا۔ ہو سکدی اے اوہناں ایس پنجابی یا راج دی پنجابی زبان نال کوئی جوڑ تے تعلق نہیں۔

پنجابی زبان وچ لکھن پڑھن وار وراج لو وھیاں تے مغلاں تے راج وچ ہو یا تے ایس زبان نے علمی تے ادبی زبان دا مقام سنبھالنا شروع کیا۔ نثر توں پہلاں نظم توں زیادہ رواج ہو یا تے نثر دی رفتار نظم نالوں بہت تھلی رہی۔

۳۔ پنجابی نثر دی داستان

نظم نوں چھڈ کے ایس پنجابی زبان دی نثر دی داستان دا خاکہ سمیٹھ درج کرنے آں :-
پنجابی نثر دی ابتدا آکھیا تے نے جے پنجابی نظم تے نالی ہی ہو گئی سی۔ پر اوہدا رواج عام نہ ہو یا تے سب توں پہلی نثری تحریر ایک جنم ساکھی دی جاندی اے جیہڑی گوردوانگ دیو تے بھرا بھرا نے ۱۵۳۵ وچ تصنیف کیتی سی۔ دو جی جنم ساکھی بھائی منی سنگھ پوراں دی دسی جاندی اے ایس طراں سکھاں ویاں کچھ جنم ساکھیاں، گوشاں تے پرچیاں تے ٹیکے ویاں اطلاعات ملدیاں تے پر میرے نزدیک ایہ پنجابی زبان دی کچھ مدد طھلی شکل اے۔ انہوں صحیح تر اول پنجابی زبان نہیں آکھیا جاسکدا کیوں جے اوہناں وچ برہمچاریاں پاشا سنسکرت تے پراکرتاں تے الفاظ بہت زیادہ تے۔ پنجابی زبان دا لفظ کوئی ٹانواں ٹانواں نظر آؤندا اے۔

۴۔ موعظہ نوشتہ

نثر دی پہلی کتاب جہڑی ساڈے سامنے آؤندی اے اوہ نوشتہ پیر دی یا موعظہ نوشتہ پنجاب جسے حضرت نوشتہ گنج دے۔ اوہ پنج وعظ نے جہڑے اکبر بادشاہ دے ویلے لکھے گئے۔ ایہہ وعظ جناب سید شریف احمد شرافت ہوراں مرتب کر کے شائع کروتے نے۔ حضرت نوشتہ پیر دا زمانہ ۹۵۹ھ توں ۱۰۶۴ھ تا ۱۶۵۴ھ (۱۶۵۴ء) دسیا جاندا اے۔ آکھیا جاندا اے جے اہناں وعظاں دی کوئی پرائی سند کہہ سوں نہیں ملدی تے نہ ای اوہناں دے مرتب سید شریف احمد شرافت ہوراں ایس باسے کوئی بھوک پایا اے۔ پر ایہہ جہاں چیزاں دا زمانہ متعین کرن لئی ضرور نہیں جے کہ ہرے سن درج ہون یا کوئی مہر لگی ہوئی ہو۔ زبان دے انگ علاقے تے وقت واپتہ آپ دس دیندے نے۔ جے موعظہ نوشتہ ایس کسوٹی تے پڑے اترے تے ایہہ پنجابی نثر دی پہلی کتاب اے۔

۵۔ رسالہ بول نماز

موعظہ نوشتہ پیر دے بعد پنجابی نثر دی دوجی کتاب جہڑی آج توڑی معلوم ہو سکی اے۔ اوہ ایہہ رسالہ بول نماز اے۔ جہدا متن تہاڈے سامنے پیش کیتا جا رہیا اے۔ ایس کتاب باسے میرے دیہاں شریف کنجاہی ہوراں نے بول نماز دے متن و اقارٹ کران لئی کافی کم کیتا اے۔ جہاں واپس ممنون ہاں۔ رسالہ بول نماز اوس دور وچ لکھیا گیا جدوں فقہ حنفی فقہ دار و اراج ایس علاقے وچ بہت زیادہ سی تے بالائے نون مسیتاں وچ تے میانیاں دے گھر دینی مسائل دی تعلیم دین کارن نصابی کتاباں ماں بولی وچ لکھیاں جا رہیاں سن۔ ایہہ نصابی کتاباں ساڈے دیاں ساریاں پنجابی نظم وچ مرتب ہویاں تے حافظ برخوردار ہوراں ایجنوں اک نوں راہ کڈھ کے اک رسالہ پنجابی نثر وچ لکھ دتا۔

۶۔ پکی روٹی

دے بعد دوجی کتاب ایسے موضوع وچ نظر آؤندی اے جہڑی پنجابی نثر وچ بول نماز لکھی گئی۔ ایس کتاب نوں بہت زیادہ سلاہیا گیا تے تقویٰ دے ای چہر وچ اپنی مشہور ہوتی جے پلو پل وچ گھر گھر اپڑ گئی۔ او دول توں لے کے آج توڑی ہر گھر تے ہر بندہ ایس توں جانوں اے تے ایہہ کتاباں ورتدے مُدناں توں میانیاں دے گھر تے مسیتاں وچ پڑھی تے

پڑھائی جاندی رہی۔ ایس کتاب داناں پکی روٹی اے۔ پر ایہ عجیب گل اے جسے ایڈی مشہور تے عام کتاب
 و مصنف اچ توڑی معلوم نہیں ہو سکيا۔ جسے ایہ کس آدمی نے کیہڑے زمانے وچ لکھی سی۔ لکھیا جاندا
 اے جسے ایہ کتاب مولوی غلام رسول ساکن قلعہ میہاں سنگھ ہوراں دی تصنیف اے۔ مولوی غلام رسول
 ہوراں وازمانہ کوئی ایڈہ اوور و انہیں۔ انہاں دی وفات ۱۲۹۱ھ وچ ہوئی تے پکی روٹی وے قلمی نسخے
 علما و اے گھروں ملدے نے جہڑے ایس زمانے توں کوئی ڈیڑھ سو سال پرانے نے۔ مولوی
 غلام رسول ہوراں وے ناں دی غلطی کتھوں ہوئی ایہد اقصہ سانوں یاد اے۔ جسے جہڑوں چھاپے خانے
 دارو اچ ہو یا تے ملک ویاں مشہور کتاباں چھاپے لگن لگ پیاں۔ تے پکی روٹی وے چھاپے چھپن
 و او بیلآ آیا، او ووں مولوی غلام رسول ہوراں دی اک مناجات پکی روٹی و انگوں ای سی۔ جو ہر گھر وچ
 پڑھی جاندی سی۔ جہڑی ایس طراں شریع ہندی اے۔

ولا غافل نہ ہو یک دم یہ دنیا چھوڑ جانا ہے

کسے چھاپے والے پکی روٹی چھاپی تے اوہدے اخیر تے اک صفحہ خالی رہ گیا۔ اس صفحے اوتے اہناں
 ایہ مناجات چھاپ وئی جہڑے اوتے عنوان لکھیا "مناجات تصنیف مولوی غلام رسول" ایہ کتاب
 ڈاکٹر بنارس خاں جین ہوراں وے ہتھ چھڑھی، اوہناں پکی روٹی وے مصنف باسے کتاب وچوں ڈھونڈ
 کیتی۔ کتاب وچوں تے کدھوں ناں نہ ملیا ایس مناجات وے اگے مصنف داناں پڑھ کے اوہناں
 پکی روٹی دی مولوی غلام رسول ہوراں وے ناں لا وئی۔ گل صرف اپنی وے۔ حقیقی گل ایہ وے، جسے
 پکی روٹی وے مصنف داناں اچ توڑی معلوم نہیں ہو سکيا۔ خودے کوئی کھوجی ایہہ کاڈھ کڈھے۔

مٹھی روٹی تے مستی روٹی

روٹی پڑا چور دساں وچ پڑھی پڑھائی جاندی رہی۔ تے اوہدے اسلوب توں ویکھ
 چکی کے بعد وچہ کجھ مور لوکاں دی پنجابی نشروچہ ایہو جہاں کتاباں لکھن دی کوشش
 کیتی۔ پر پکی روٹی سامنے مٹھی روٹی تے مستی روٹی دا دیوا بل نہ سکيا۔ ایس ناں تال دو تے کتاباں
 لکھیاں گیاں پڑاڈیاں مشہور نہ ہویاں۔

پنجابی نشروچہ علمی کتاباں

اہناں دینی مسلیاں ویاں کتاباں وے ویکھو ویکھی نظامیہ مدرسیاں وچہ جتھے تعلیم پنجابی زبان وچ

ہوندی تھی، کچھ سو علمداں ویاں کتاباں دی پنجابی نشروچہ لکھیاں گیاں، مری زبان دی صرف نسخا ایس جوہ
ویاں اسلامی مدرسیاں وچ بڑے زور شور نال پڑھایاں جاندیاں سن۔ تانوںچہ کھی والی، اپنی صرف نسخو
دی کتاب پنجابی نشروچہ لکھی گئی۔ ایس کتاب دے مصنف و اتاں نے سن تصنیف معلوم نہیں ہو سکیا
خیال کیتا جاندا ہے، مغلان دے آخری دور وچ لکھی گئی۔ تانوںچہ کھی والی مدت مدیت تک اسلامی
مدرسیاں وچ پڑھائی جاندی رہی۔ اساں آپ ایس کتاب نوں دریا پڑھیا ہے۔

ایس کتاب نوں سامنے رکھدیاں ہویاں مولوی نور الدین صاحب، ولد مولوی غلام رسول
صاحب ساکن پچوڑی نے کافیہ ابن حاجب دی شرح تے بسم اللہ شریف، دی ترکیب تے تے
سوسٹھ صرٹی نحوی کھنگلاں سوال جواب دی طرز نے پنجابی نشروچہ دو کتاباں لکھیاں۔ اپناں و نہہ
کتاباں دے قلمی نسخے ساڈے کتاب خانے وچ موجود نے۔ مولوی نور الدین ہوراں دی وفات
۱۳۰۲ھ وچ ہوئی۔ ایہنوں اپناں کتاباں دا زمانہ مقرر کیتا جاسکدا ہے۔

۸۔ انگریزی راج وچ عیسائی مذہب دا پرچار پنجابی نشروچہ

انگریز بہادران دے راج دا اڈ ہلا ویلا سی۔ اوہناں ایس طرز تے ماں بولی دی حال
ایہدا دیکھی۔ تے مسلماناں نوں دین اسلام توں ہٹان لئی تے اپنے دین عیسائی
دے پرچار لئی پرائیاں مذہبی کتاباں تورات، انجیل، زبور دے پنجابی نشروچہ ترجمہ کرائے تے عیسائی
مذہب دا پرچار شروع کر دتا۔ اہسے نال کچھ سو کتاباں وی عیسائی مذہب دے متعلق لکھیاں گیاں۔
ڈاکٹر گریہم ہیل نے انجیل دا ترجمہ پنجابی وچ کیتا۔ پادری رحمت مسیح نے ڈھیر ساریاں کتاباں عیسائی مذہب
بالے لکھیاں۔ زبور دا ترجمہ پادری امام دین شہباز نے پنجابی وچ کیتا تے جو شواہد نقل الدین ہوراں
بائبل دا ترجمہ کیتا۔ تے ایس سے وچ ایس طراں ڈھیر ساریاں کتاباں جو عیسائی مذہب نال تعلق
رکھدیاں سن۔ پنجابی زبان وچ لکھیاں گیاں۔

۹۔ قرآن پاک دے ترجمے پنجابی نشروچہ

دے ایس طور طریق نوں دیکھدے ایس جوہ ویاں علمداں نے جیہڑی دین
انگریزاں دے اسلام دی پشت پناہی کرے سن۔ قرآن پاک دے پنجابی وچ ترجمے
کرتے۔ جنہاں وچوں مولوی عبداللہ چکھڑی تے محمد لکھوکی والیاں دا ترجمہ میاں محمد چوہدری دا

ترجمہ تہ نبی بخش حلوانی و ترجمہ پنجابی قرآن پاک بہت مشہور ہوئے تھے کئی واری چھاپ گئے۔ انہاں
ترجمیاں وے مطبوعہ نسطی ساڈے کولی موجود نے۔ قرآن پاک ویاں ترجمیاں وے نال نال دین اسلام
ویاں ڈوہنگیاں مسلیاں وادی پنجابی تشریح وچ وراج ہو گیا۔ چنانچہ سرتاج علمائے پنجاب مولوی محمد کلیم اللہ ساکن
پنجیان نے کلمہ شریف وے وروتے کجھ ہنور ڈوہنگے حقائق پاک وے وورسائے لکھے۔ جیہڑے ساڈے
کولی موجود نے تے اے جھاپے نہیں چڑھے۔

۱۔ کجھ ہنور علمی تے دینی کتاباں پنجابی تشریح وچ

سید مخدوم ساکن لنگہ شریف نے نجات المؤمنین مصنفہ مولوی عبد الکلیم ساکن جھنگ
میلہ دی کتاب جیہڑی ۱۰۸۶ھ وچ لکھی گئی سی تے اسلامی مدرسیاں وچ کورس وے طور
تے پڑھائی جا مدھی سی، وھی اک لمی چوڑی شرح پنجابی تشریح وچ لکھی جیہڑی مدت ہوتی اے۔ اک واری محتبائی
پریس توں چھاپے چڑھی سی۔ میر سید مخدوم ہوراں ایس کتاب دی منتا تکی تے انواع مولوی عبد اللہ
دی وادی اک لمی چوڑی شرح لکھی تے ایہ کتاب وی چھاپے چڑھے کسے بہت مشہور ہوئی۔

۱۱۔ ادبی کتاباں وے ترجمے پنجابی تشریح وچ

اہلے نال نال امی کجھ ہنور علمی تے ادبی کتاباں دی شرح تے ترجمیاں وراج پنجابی تشریح وچ
ہویا تے سب توں پہلاں گلستان سعدی تے بوستان سعدی وے ترجمے پنجابی تشریح وچ ہوئے گلستان
سعدی و ترجمہ فضل الہی ہوراں جھنگ وچ کیتا تے بوستان سعدی واک ترجمہ ساڈے کتاب خانے
وچ پیا ہویا اے۔ ایج معلوم ہوندا اے، کسے طالب علم پڑھدی واری جو کجھ استاد زبانی بولدا اسی قلمی
کتاب وے ہیڈ لکھدا گیا۔ ایہ ترجمہ بڑے گندے خط وچ لکھیا گیا جیہڑا بڑی اوکھت نال پڑھیا جاندا

۱۲۔ حاجی محمد دین گجراتی دیاں تشریحی کتاباں

شہر گجرات وچ پشے پنجاہ سہٹاں سالوں وچ اک بزرگ حاجی محمد دین ہوری ہوئے
خاصے نے۔ قریشی ہاشمی خاندان نال تعلق رکھدے سن۔ حضرت سلطان العارفين سلطان
باہو ہوران وے مریدین۔ ساری عمر تخریج وچ تے دین اسلام دی خدمت وچ صرف کردتی۔ بڑی جایداو
وے مالک سن۔ اوہ جایداو وچ کسے کجھ پیسہ ملک جاز وے پیدل سفر وچ خرچ کردتا تے باقی رقم مسجد

تھے مد سے بنا کے وقف فی سبیل اللہ کرتے۔ انہاں دی درگاہ اہل کل دی محکمہ اوقات دی تحویل وچ آئے
 اوہناں اپنی تمام عمر چونکہ دین اسلام دی خدمت لئی وقف کر رکھی ہوئی سی۔ ایس سلسلے وچ اوہناں دھیر
 ساریاں کتاباں مختلف یعنی موضوعاں وچ پنجابی نثر وچ لکھیاں تے فی سبیل اللہ لوکاں وچ منڈرنیاں۔ انہاں
 وچوں — مٹھی روٹی، علم فقہ، زینت القاری، علم قرأت تجزیہ، سوانح حضرت سلطان باہو تے
 کچھ مور کتاباں بہت مشہور آنے۔ انہاں کتاباں دا ذکر مکشہور فرانسسیسی مورخ تے نقاد گارساں وچ
 نے دی اپنی کتاب خطبات گارساں وچ کیتا اے۔ ایس طراں دین اسلام دی بہت ساری
 خدمت پنجابی نثر نے سرانجام دتی تے تبلیغ و ترویج دا ایہ ڈھنگ لوکاں نوں بہت پسند آیا۔

۱۳۔ دینی مہارتوں بہت کے پنجابی نثر اصلاح دیہات لئی

انگریزاں کچھ لوکاں دی توجہ ایس پاسوں بھوان لئی تے کچھ ملکی حالات دی اصلاح لئی تہ
 موضوعاں دیاں کتاباں پنجابی نثر وچ لکھان دا ایچ کیتا تے دیہات سدھار لئی کچھ کتاباں پنجابی نثر وچ
 لکھیاں گیاں۔ انہاں وچوں جٹ دے کرتوت تے وکیل دے کرتوت بہت مشہور ہویاں۔

۱۴۔ پنجابی ناول

راج نے جد ادبیات دا رنگ بدلیا تے ناول نویسی دا رواج ہو یا۔ بھائی دیر سنگھ
 انگریزی امرتسری چرن سنگھ شہید، موہن سنگھ وید، تارا سنگھ تے ترندر سنگھ پہلے
 دور دے ناول نویس نے۔ دوجے دور وچ نانا سنگھ، ایشور چندر نندا، گوپ بخش سنگھ تے جوشو
 افضل الدین دانا آؤندالے۔ تریجا دور سنت سنگھ سیکھوں، سریندر سنگھ نرول تے تارا سنگھ
 ہوراں دا اے۔ چوتھے دور وچ جسونت سنگھ کنول، فریندر پال سنگھ، امرتا پریم تے عبد المجید بھٹی
 تے افضل احسن ہوری آؤندے۔ ناول نگاری دا فن انگریزی راج وچ سکھاں نے اپنایا تے
 ناول لکھے۔ اوہناں دے مسلماناں وچوں ناول نگاری دے فن وچ افضل احسن، مجید بھٹی، الطاف
 قریشی، شوکت چودھری، ریاض احمد سلیم نواز تے افضل طاہر ہوراں ناول لکھے۔

۱۵۔ ڈرامہ نویسی

فیڈرامہ نگاری دے فن نے ترقی کیتی تے بہت ساریاں لوکاں سوہنے سوہنے ڈرامے

لکھے۔ جدید طرز نے کہانی تے ڈرامہ نگاری سے بڑے کھلے تے اچھے پاکستان وچ اپنی موضوعاں دے اچھے تے سچے فن کار موجود نہیں تے اوہناں پنجابی وچ بڑے دوہیا دوہیا ناول افسانے وکھڑے کھڑے

۱۶۔ تاریخ و تنقید

تے تنقید و تحقیق دا موضوع دی انگریزی راج وچ ای پل پیاسی۔ پنجابی زبان دے تاریخ ادب تے تاریخ باسے سب توں پہلاں پنجابی زبان وچ باوا بدھ سنگھ مودا قلم چکے۔ اوہدوں بعد پاکستان وچ بہت سارے لکھاریاں ایس موضوع تے پنجابی نثر وچ بہت سارا کم کیتا پر اچھے تے معیاری کم دی اجے لوڈا لے ایس سہے وچ جناب نجم حسین سید دیاں "سیدھاں تے میاں شریف کنجاہی ہوراں دی کتاب بھاتیاں" اوچیاں تے سچیاں چیزاں نے۔

۱۷۔ اخبار و رسائل

زبان وچ اخباراں تے رسالیاں دا رواج دی انگریزی راج وچ ای ہو گیا سی۔ پنجاب جسے پاکستان بن جان کچھوں پاکستان وچ اچھے اچھے معیاری رسالے نکلن لگ پئے۔ رسالہ پنجابی، پنجابی ادب، پنج دریا، لہراں، حتی اللہ تے پنجابی زبان ایسے معیاری رسالے نکلے۔ زمیندار ڈگری کالج گجرات وے علمی ادبی رسالے وچ پنجابی حصے دا اوہا ہویا تے اوہاناں وکھڑے رکھیا گیا۔ اہدے وچ دی چنگے تے چونویں معیاری مضمون چھپدے نے۔

۱۸۔ پنجاب یونیورسٹی اور نیشنل کالج لاہور

کوئی دو تریسوں سالوں توں پنجاب یونیورسٹی لاہور نے ایم اے پنجابی دی منظوری دے وتی اے تے ایم اے جماعتاں پنجاب یونیورسٹی اور نیشنل کالج لاہور وچ جاری ہو گیاں نے۔ اک پور ایم اے پنجابی ایس سال پاس ہویا۔ پنجاب یونیورسٹی نے اچھے تے سچے موضوعاں تے ایسے ایسے تحقیقی مقالے پنجابی نثر وچ لکھوائے نے۔ جمہوری فرسٹ ایڈ وچ کیتی جا رہی اے۔

پنجابی نثر دی روایت جمہوری مواعظ نوٹھریاں بولن نماز توں ٹیسی ٹیسی شائق تے اہتمام نال ترقی دیاں راہواں تے ٹیسی ٹیسی اچ ایسے تھہ توری سچی اے۔ انشاء اللہ ماں بولی دی ایہہ نشاندار ہے ہور وی اعلیٰ دسے دیاں منزلوں ماں دے دی تے دنیا جہان دیاں وڈیاں وڈیاں زبانوں نال موڈے نال موڈے اجوڑے کے ضرور پڑے وی۔

(احمد حسین احمد)

پنجابی زبان میں اسلامی فقہ کی تدریس

تہ

پرچار

پنجابی زبان وچہ اسلامی فقہ دی تدوین تے پرچار

عام طور تے دیکھیا گیا اے جے جیہڑی وی زبان ابتدائی طور تے تحریری شکل اختیار
 آئیہے، کردی اے۔ سب توں پہلاں اوہدے ساہنے مذہبی پرچار ہونا اے۔ پاک و
 سرزمین وچہ جدول اسلام دی آمد آمد ہوئی۔ اوہوں ہندوستان دی زمین وچہ سنسکرت بولی جاندی سی۔
 مسلماناں دی آمد نال عربی تے فارسی زبانان وے راہ کھلے مغللاں وے راج وچہ ترکی زبان دا اودھا ہویا۔
 نتیجہ ایہہ نکلیا۔ جے چوہنہ زبانان وے ملاپ نال دونہہ توہیاں زبانان اردو تے پنجابی نے اپنا روپ نکھاریا۔
 پنجابی زبان وچہ لکھت دا رواج مغللاں وے راج وچہ ای ہویا۔ ایہہ اوہ زمانہ سی۔ جدول اسلام
 دی روایت ایران و توں غزنوی راج وچہ پاک و ہند وچہ وارد ہوئی۔ ایس جگہ وچہ اسلام وے پیر
 پکے کرن لئی لوڑ سی جے اسلام وے احکام، ارکان تے مسئلے دُور دُور تک پنڈاں وچہ اُپڑ وے
 جاں تاں جے ایہہ معاشرہ اسلامی اصولاں توں پوری طراں واقف ہو جائے۔
 اسلام وچہ تقلید وی صورت کجھ شرع توں ای اسلام دا حصہ سمجھی جاندی رہی۔ اسلام
 ملک عرب توں آیا ساڈی مذہبی کتاب قرآن پاک عربی زبان وچہ نازل ہویا۔ احادیث وے جوہے
 عربی وچہ مرتب ہوئے۔ بھانویں اینہاں وے جامع یا مؤلف عجمی ای سن۔ اسلامی فقہ دیاں
 کتاباں ایسے کارن عربی وچہ لکھیاں گیاں۔

غزنوی عہد توں لے کے مغللاں وے زمانے توڑی لوک ایسے کیر وے فقیر رہے۔ عربی
 تے فارسی زبان توں مذہبی زبان سمجھ کے دینی کتاباں عربی زبان وچہ لکھنیاں تے پڑھنیاں توں
 داکم سمجھیا جاندی سی۔ تے پاک و ہند وی زمین وچہ وی مذہبی کتاباں عربی تے فارسی وچہ لکھیاں گیاں
 مغللاں وے راج وچہ جدول اسلامی سلطنت دیاں حدواں دُور دُور تک اُپڑ گیاں۔ تے دین
 اسلام وی دُور دُور پنڈاں تک اُپڑ گیا۔ فیروہی عالم تے ناضل لوک اینہاں علمی کتاباں عربی تے فارسی وچہ
 ای لکھدے رہے۔ دینی کتاباں عربی وچہ تے ادبی کتاباں دا رواج فارسی زبان وچہ ہویا۔

پر پڑھان دیا اور بالآخر نون پڑھان لٹی تے عام لوگاں نون دین اسلام وی سدھ بدھ کران
 لٹی کتاباں ماں بولی وچ لکھیاں جان گئیاں، پنجابی زبان وچ فقہ دیاں کتاباں ڈھانن وار وایج ہويا۔
 کم و اشروع ہونا ایسی جے ولس پنجاب دے علما و ان سے اوہ کمال دکھائے جے لغت او تے بخارا
 دے لوک وی اپناں توں پچھے رہ گئے، پنجابی زبان وچ فقہ اسلامی دیاں اوہ اوہ کتاباں لکھیاں گیاں
 جنہاں و اجواب شاید عربی تے فارسی زبان دیاں کتاباں وچوں کھٹے لکھے۔ عالماں نے فقہ وے اوکھے
 تے ڈورہنگے مسئلے ٹھیکہ پنجابی نظم وچ ایس طراں ڈھالے جے انج معلوم ہوندا اے۔ جے فقہ اسلامی
 وی اصلی زبان پنجابی اے۔ تے لکری فارسی دیاں کتاباں اوہناں دے ترجمے نے۔ کدی عربی زبان
 نون مذہبی زبانوں و امقام حاصل نہ ہوندا تے فقہ وی زبان ضرور پنجابی اکھواندی۔ پنجابی زبان وچ
 علم فقہ بائے کی کجھ لکھیا گیا اوہدا محض اچھا و پروا ایسی کجھ درج کیتا جاندا اے۔
 ایس موضوع وی سب توں پہلی کتاب جیہڑی سامنے آوندی اے اوہ میاں عبدی دی
 کتاب رسالہ مہندی اے۔ جیہڑی موضوع باتو دے رہن والے سن۔ کو دھن ذات نال
 تعلق رکھدے سن۔ اوہناں دے پیو واناں محمد سی اے۔ ایہ رسالہ اوہناں ۱۹۹۷ وچ لکھیا گیا
 روزیاں دے فرض ہون بائے لکھدے نے :-

روزے ماہ رمضان دے بستھے فرض پچھان
 سبھناں کارن نیتناں فرض کیتا رسد مان
 چھوڑن کھاون پیونا کرنا ترک جہماع
 ایہ روزہ بچھ توں نال قیاس سماع

عبد اللہ لاہوری علاقہ بانس دے رہن والے سن۔ ایہ توں اٹھ کے لاہور
 آگئے تے ساری عمر لاہور ای رہے تے ورس تدریس و اکم کر دے
 اپناں ۱۰۲۵ھ توں ۱۰۷۵ھ توڑی مسلسل فقہ دے مسئلے پنجابی زبان وچ لکھے۔ اپناں وی کتاب
 باروں انواع بڑی مشہور ہوئی۔ تے ہن توڑی درساں وچ پڑھانی جاندی اے۔ انواع وچ باروں
 فقہ دیاں کتاباں نے۔ جنہاں وی تفصیل ایہ دے :-

۱۔ تحفہ ۱۰۲۵ھ وچ لکھیا گیا	۲۔ خلاصہ ۱۰۳۲ھ	۳۔ انواع العلوم ۱۰۴۳ھ
۴۔ خیر العاشقین کلاں ۱۰۵۲ھ	۵۔ سراجی ۱۰۵۸ھ	۶۔ نص فرائض ۱۰۳۰ھ
۷۔ خلاصہ معلومات ۱۰۴۳ھ	۸۔ حصار الایمان (سن نذرہ ۹۔ خیر العاشقین خور ۱۰۶۵ھ	

۱۰۔ معرفت الہی ۱۰۴۵ھ ۱۱۔ صیقل اول ۱۲۔ صیقل دوم

ایسے زمانے سے اک بزرگ دولت علی سن۔

اوہناں ۱۰۵۴ھ وچہ نور نامہ لکھیا۔

درویش محمد عبداللہ لاہوری سے مقلد سن۔ اوہناں وی کتاب فرائض درویش محمد
ایس دور وی اک یادگار اے۔ جہڑی انواع دے نال نال مدرسیاں وچ پڑھائی

جانڈی رہی۔

اورنگ زیب سے سمے حافظ برخوردار اک بڑے عالم نے شاعر بزرگ ہوتے نے فرائض
فرائض ورنہ۔ ورنہ تقسیم کرن سے موضوع تے اوہناں اک کتاب ۱۰۸۱ھ وچہ لکھی۔ جہڑی
بہت مشہور ہوتی تے درساں وچ پڑھائی جانڈی رہی۔

حافظ برخوردار سے بعد مولوی عبدالکریم ہوریاں دانای آؤند اے۔ ایہ بزرگ بھنگ دے
رہن والے سن۔ ۱۰۸۶ھ وچہ اوہناں اک کتاب نجات المؤمنین لکھی۔ جہڑی انواع عبداللہ تے
رسالہ مہندی وانگول ملتان تیک مسیتاں وچ پڑھائی جانڈی رہی۔ تے مسلمان بال ایہ کتاب زبانی
باد کر لیتے سن۔ اوہناں وی اک ہور کتاب نجات الایمان وی اے۔ جہڑی ایسے موضوع تے
لکھی گئی۔ جو ابو ذر فقیر گجراتی نے ایسے سمے وشنل لکھیا۔ جہڑی اتنا تیک اسلامی رسیاں وچ پڑھایا جانڈا رہیا۔

مولوی حبیب عرف فقیر وری موضع چودھو وال ضلع گجرات دے و سٹیک سن۔ اوہناں
۱۱۱۴ھ وچہ اخبار الاخرت تے فقہ اصغر، دوقہ ویاں کتاباں پنجابی نظم وچہ لکھیاں۔
کمال الدین بھنو ضلع ہزارہ سے بزرگ سن۔ اوہناں سے پیوواناں مولوی خیر دین سی
۱۱۱۴ھ وچہ اک کتاب فقہی مسائل تے لکھی۔

عبدالرحمن مہناس نے بحر المسائل سے نالی تے اک کتاب ۱۱۱۴ھ وچہ لکھی۔ عبدالرحمن
مہناس دے پیوواناں تاج دین سی تے تا چورہ لاہور سے رہنے والے سن۔
مولوی محمد سعید چک ملوک دے بزرگ سن۔ اوہناں علم قرأت وچہ ایسے سمے اک
رسالہ لکھیا۔

حافظ اکرم بن حافظ امان اللہ بن الباری بن ابوالفضل بن فتح اللہ بن مخدوم عثمان بن
مخدوم نصیر الدین ملتان دے رہن والے سن۔ اوہناں موضع ٹھٹھی ضلع گجرات وچہ آگے۔ ایہ
آگے ۱۱۳۱ھ وچہ سراج القاری تے رسالہ شیریں قرأت سے فن وچہ پنجابی زبان وچہ لکھے۔

حافظ بنخوردار رانجھا، تخت ہزارے سے باشندے سن۔ سیا کولوں علم دی تحصیل کیتی
 کچھ چیر رسول نگریے آخر چٹی شیخان متصل سیا کولٹ وچہ آہے۔ اہناں پنجابی زبان وچہ فقہ و
 وچیر سارا ذخیرہ چھاپا اے۔ انواع بنخوردار ایس موضوع دی اہناں دی مشہور کتاب اے۔
 ایہہ کتاب ۱۱۳۶ھ وچہ لکھی گئی۔ اہدے وچہ ایہہ رسالے دلچ نے۔

شمس العلوم، بحر العلوم، فقہ اجمال، مفتاح المصلیٰ، نجات المسلمین، شرف النکاح،
 تنبیہ المسدین، رسالہ نماز، نہر العلوم، سایہ اصلی، میزان شریعت، مفتاح الفقہ، مسئلہ بانگ نکاح،
 شریف، رسالہ ہبل نماز، شرح خلاصہ کیدانی، مفتاح السعادت، سراج المعاملات۔
 ایہہ سارے رسالے پنجابی زبان فقہ اسلامی و انساٹیکلو پیڈیا نے۔ جہد اجواب عبتی
 فارسی زبان کتاباں کولی نہیں۔

ایسے دور وچہ عبداللہ لاہوری عرف بنخوردار اک بزرگ ہوئے۔ اہناں ۱۱۳۹ھ وچہ
 ذبح نامہ پنجابی زبان وچہ لکھیا۔

حاجی نور محمد شیر گڑھی ہورائیں ۱۱۴۰ھ وچہ میت نامہ لکھیا جدھے وچہ میت بارے
 فقہ وے مسئلے نے۔

علاول خاں ولد درویش محمد ہورائیں مقدمتہ الانوار ایک حنفی و افتھی رسالہ لکھیا۔ علاول خاں
 اوس سیمے لاہور وے صوبے وار سن۔

مولوی محمد عابد وزیر آبادی نے رسالہ عقیتہ جہدے وچہ عقیتہ وے متعلق مسئلے سن
 پنجابی شعراں وچہ لکھیا۔ اہناں وازمانہ ۱۱۹۴ھ و سیا جاندا اے۔

محمد فقیر ہورائیں ۲۰ ماہ رمضان ۱۱۸۴ھ نوں رسالہ راست گفتار پنجابی زبان وچہ لکھیا
 غلام نبی ہورائیں جامع الوجوبات لکھی جہدے وچہ فقہ وے مسئلے نے۔ تے ایہہ کتاب
 ۱۲۴۰ھ وچہ لکھی گئی۔

حافظ رمضان موضع چک سکندر ضلع گجرات وے نے۔ ایسے سیمے معرفت الآخرت لکھی
 واصل گجراتی ہورائیں جہدے خواص پور ضلع گجرات وے رہن والے سن ۱۱۹۴ھ وچہ
 مباشرت نامہ تصنیف کیتا۔

سیا محمد دوانی ساکن چک بکین چالی لاواں ضلع سید پور متصل پنڈواون خاں نے ۱۲۵۰ھ
 وچہ کسب نامہ تعلیم و ذری لکھیا۔ جہدے وچہ تصوف تے فقہ وے مسئلے وے نے۔

محمد یازد ولد پیر محمد ساکن کوٹ کالی بارہ انجھیاں والی متصل تخت ہزارہ نے ۱۱۹۴ھ وچ
آفریش نامہ تے نافع الصلوٰۃ پنجابی زبان وچ لکھے۔

مولوی نور محمد ولد چودھری جھنڈا قوم جو یا ساکن رانیاں تحصیل سرسہ ضلع حصار ۱۶۸۲ھ
وچ پیدا ہوئے۔ اپناں آب حیات، خطبات مولود، شہباز شریعت، چراغ شریعت، نور شریعت
تے مفاد شریعت کتاباں پنجابی زبان وچ لکھیاں۔

سکھاں تے راج وچ حافظ خان محمد ہوریاں ۱۲۴۲ھ وچ رسالہ مفید العلماء تصنیف کیا۔
غلام محی الدین قصوری ہوریاں پنجابی وچ مسائل حج تے درود مستغاث دا ترجمہ کیا۔ غلام
محی الدین ہوری ۱۲۴۰ھ نوں فوت ہوئے سن۔

علامہ سید احمد ناظم قلعہ داری ہوریاں ۱۲۵۲ھ وچ ارشادِ جاہلین اک کتاب پنجابی شعراں
وچ لکھی۔ جیہاں سے وچ فقہ دے مسئلے درج تے۔ علامہ موصوف ۱۳۰۲ھ نوں فوت ہوئے۔
فیر حافظ لیسوری اک بندے نے ۱۲۸۰ھ وچ رسالہ فتح القلوب کسے محمود ثانی بندے
دے آکھے لگ کے مسجد چنگڑیاں والی وچ بہر کے لکھیا۔ جیہاں سے وچ گون و جان دے بارے
شرعی حکم درج تے۔

بہار شاہ ولد حافظ عظمت اللہ ہوریاں رسالہ راحت الفقرا تصنیف کیا۔
عبد الغنی نے اک رسالہ کوٹھا اسلام دا پنجابی وچ لکھیا۔ جیہاں سے وچ وضو تے نماز دے
مسئلے۔

خدا بخش نے باہت نامہ دھونکل ۱۲۶۸ھ وچ تصنیف کیا۔
مولوی قادر بخش وزیر آبادی جہیڑے مولوی محمد عابد وزیر آبادی تے پوترے سن اپناں
پنجابی وچ ڈھیر ساریاں کتاباں لکھیاں تے مسائل ناوریہ تقسیم ورثہ دے بارے ۱۲۴۰ھ وچ لکھے
حافظ محمد کھوکی ولے جہیڑے اک بڑے وڈے عالم دین سن۔ اپناں پنجابی زبان وچ
ڈھیر ساریاں کتاباں لکھیاں۔ قرآن پاک تے تفسیر بہت مشہور اے۔ فقہ دے علم وچ انواع بارک اللہ
تے انواع محمدی اپناں دیاں مشہور کتاباں تے۔ حافظ محمد ہوری ۱۲۰۲ھ وچ لکھوکی ضلع فیروز پور
وچ جگے سن تے ۱۳۱۲ھ نوں وفات پائی۔

اپناں دے بعد نبی بخش حلوانی، خدا بخش واعظ، مولوی حبیب اللہ، مولوی نور احمد ہوریاں
اپنیں روایت نوں برقرار رکھیا۔

مولوی محبوب عالم ولد مولوی محمد یار ولد غلام محمد الحکیم نے ستر المومنات، فوائد لبسم اللہ تہذیب الصلوٰۃ
بشرح خلاصہ کیدانی، ترتیب الصلوٰۃ، ہدایت نامہ، عقائد نامہ، آداب الفقہاء پنجابی زبان وچہ لکھے۔

مولوی محمد اعظم قریشی ساکن غازی پور تحصیل مہمہ ضلع میر پور سے رہن والے سن ۱۳۴۳ھ

نماز اعظم پنجابی وچہ لکھی۔ جہدے وچہ نماز باسے مسئلے دستے نے۔

مولوی نور احمد ساکن ناگربان والا نے اک فقہی رسالہ لکھی۔

محمد دین ساکن ادوکی ضلع گوجرانوالہ نے رسالہ جمعہ، رسالہ چوٹھریاں، رسالہ سبب پنجابی

زبان وچہ لکھے۔ جہدے وچہ فقہ سے مسئلے درج نے۔

انہی تے مولوی دلپزیر بھیروی دا ذکر آؤندا اے۔ انواع دلپزیر تے ہور کتاباں پنجابی زبان

وچہ لکھیاں۔ جنہاں وچہ فقہ سے مسئلے نے۔

ایس موضوع نوں ذرا کھلا رکھے لکھی جاتے تے ایہہ گنتی کوئی سینکڑیاں ہزاراں

توڑی اپڑے۔

ایس تھوڑے جیہے اندازے توں معلوم ہوندا اے۔ جے علم فقہ توں پنجابی زبان وچہ ڈھالنا

دا کم جیوں شروع ہويا۔ ایس زور نال شروع ہويا۔ جے پنجاب دی جوہ وچہ ہر ہر تھانوں تے ہر جگہ وچ

فقہ دیاں کتاباں دا سہرا آ گیا۔ جیہہ علم فقہ بارے لکھیاں گیاں۔ فیہ انہاں کتاباں وچہ مطالعہ توں معلوم

ہوندا اے۔ جے بیت الفقہ اسلامی دنیا وچہ پنجاب دا علاقہ سی۔ فقہ اسلام وچہ اوکھے توں اوکھے

مسئلے ٹھیکہ پنجابی زبان وچہ ایس طراں لکھے گئے۔ جے انج معلوم ہوندا اے۔ جے علم فقہ پنجابی علماں

وچوں اک علم اے۔ رسالہ بہل نماز ایسے سلسلہ دی اک کڑی اے۔

کدی وقت ملیا تے انشاء اللہ ایس موضوع تے اسیں اک وڈی ساری کتاب لکھاں وے۔

احمد حسین احمد

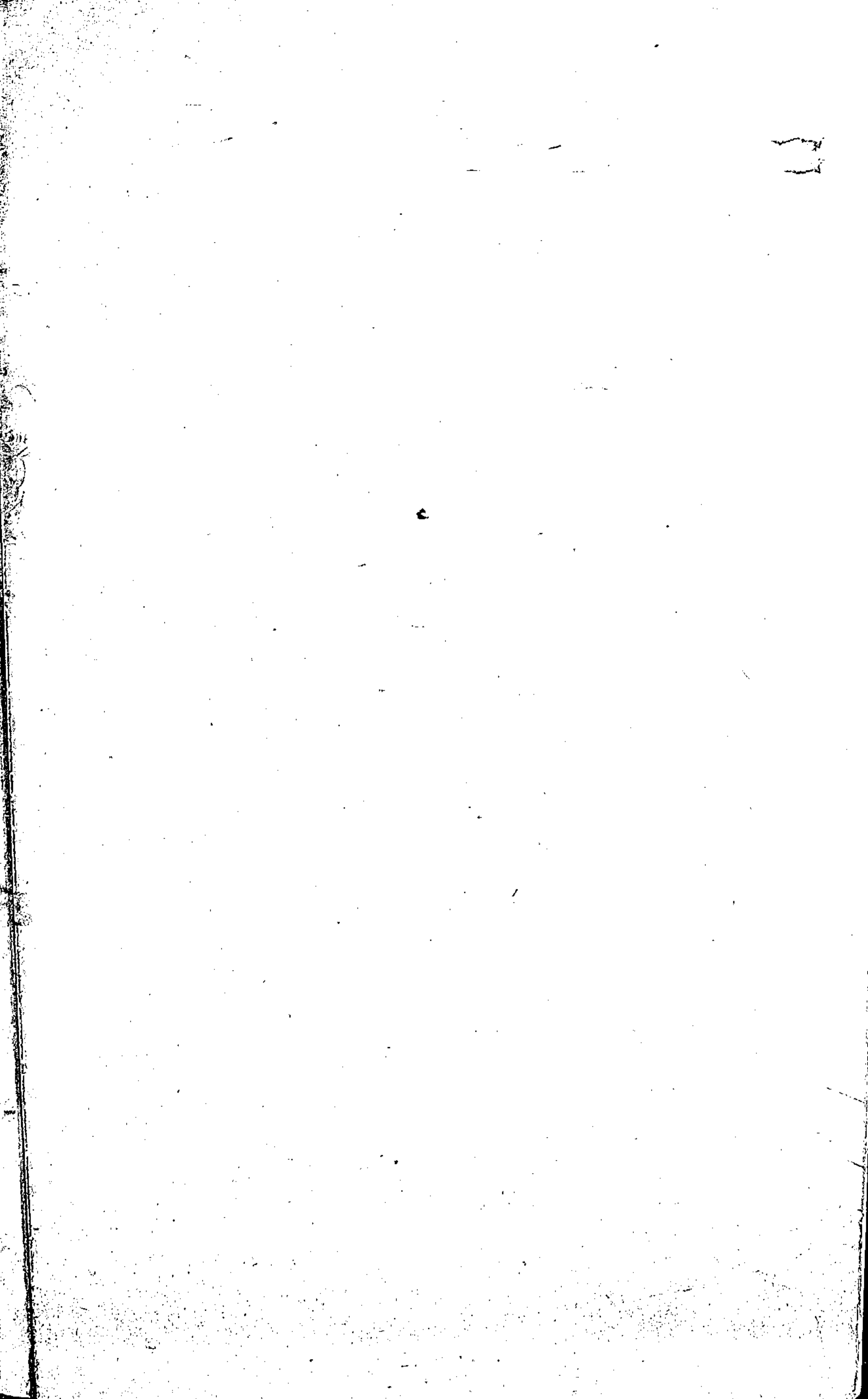
گجرات، دسمبر ۱۹۶۳ء

حافظ پر خودار

تے

رسالہ پوئل نماز

میں سرور نے تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہندو الیاں اپنی کتابوں وچ حافظ بن خوردار
 واذکر تفصیل نال کیتا اے۔ انہاں وچوں عبد الغفور قریشی، مولا بخش کشتہ، اختر حسین اختر پور
 اوپرواے شعر تے درج کرتے پر گل نہ نکھیڑی، حافظ بن خوردار کو ای رہیا، ایس لحاظ نال تاریخ
 ادب پنجابی دیاں ساریاں کتاباں وچ حافظ بن خوردار والی گل ساسے وی ساری غلط اے میں اک
 اک کتاب غلطی نہیں دسدانہ ہی انہاں اوتے تنقیدی کوئی لٹڈا اے۔ ہر اک حافظ بن خوردار باسے کھول
 کے نکھیڑا کر کے صحیح صحیح گل وچ کرنے آں۔ کتاباں نال مقابلہ کر کے تنقید اپنے آپ ہو جائے وی تے
 پتہ تک جائے داہے ساڈے پنجابی ادب دیاں تاریخ واناں اپنیاں کتاباں کیڈی کو تحقیق نال لکھیاں
 ہویاں نے۔ میں آپ اک دوواری حافظ بن خوردار تے موضوع تے قلم چکی۔ اک واری ماہنامہ پنجابی لاہور وچ
 مضمون لکھیا، نیر اسی کتاب تاریخ ادب پنجابی وچ وی حال احوال لکھے، تہجی واری مختصر تاریخ ادب پنجابی
 تے ویسے ایڈیشن وچ وی وادھا کیتا، رواری کچھ نہ کچھ گل نویں لکھدی گئی پر گل توڑتہ چیرھی من اللہ
 واشکر اے نویں سروں تحقیق تے بعد گل کدھرے سرے چیرھی لکدی اے۔

سید شریف احمد شرافت نوشاہی ساڈے پڑے مہربان دوست نے۔ انہاں دو حافظ
 بن خوردار چھپکے اپنی کتاب اذکار نوشاہیہ وچ ص ۵۲ تے کوئی اٹھاں حافظ بن خورداراں واذکر کیتا اے
 لکھے نے۔

» (ایک تاریخی غلطی کی تصحیح) شاہ جہانی اور عالمگیری دور میں چند بزرگ آپ (حافظ بن خوردار
 بحر العشق) کے ہم نام ہوئے ہیں۔
 ۱۔ حافظ بن خوردار بحر العشق یہ سید علوی سے ان کے حالات رسالہ احمد بیگ تذکرہ نوشاہیہ
 ثواقب المناقب، کنز الرحمت، خزینۃ الاصفیاء میں موجود ہیں۔
 ۲۔ حافظ بن خوردار، یہ موضع بچہ چٹھہ ضلع کوہر اوار کے قاضی زاویوں میں سے تھے۔ پنجابی زبان کے
 مشہور شاعر تھے۔ قصہ یوسف زلیخا اور قصہ مرزا صاحبانی ان کی یادگار ہیں۔ ان کا مزاج بچہ چٹھہ
 میں ہے۔

۱۔ پنجابی روپ ص ۲۸۔ ادارہ مطبوعات پاکستان کراچی۔

۲۔ تاریخ مسلمانان پاکستان و ہند میں پنجاب یونیورسٹی لاہور۔

۳۔ ماہنامہ پنجابی لاہور بابت لکھ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ۔ احمد حسین احمد ص ۵۱۔ مکتبہ میری لائبریری لاہور

۴۔ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ اشاعت دوم ص ۳۵۲۔ مکتبہ میری لائبریری لاہور

۵۔ اذکار نوشاہیہ سید شریف احمد شرافت نوشاہی ص ۵۲ +

۳- حافظ بنخوردار۔ یہ قوم رانجھا سے تھے ضلع سرگودھا کے مشہور گناؤں و سنی شاہان والی میں سکونت رکھتے تھے۔ یہ بھی شاعر تھے۔ پنجابی زبان میں فقہ حنفی کی کتاب انواع اور ایک قصہ یوسف زینجا ان کی تصانیف سے موجود ہیں۔

۴- شیخ بنخوردار گجراتی ۱۰۳۰ء میں حاجی پور پٹنہ کی سیر کر کے برہان پور کو چلے گئے۔ ان کا ذکر مولانا محمد غوثی بن شیخ حسن شطاری الندوی نے اپنی کتاب اذکار الابرار کے ص ۳، ۴ پر لکھا ہے۔

۵- حافظ بنخوردار جن کا مزار چچی ضلع سیالکوٹ میں ہے۔ ان کی شاعری کا کوئی ثبوت نہیں۔

۶- حافظ بنخوردار۔ یہ موضع ٹاہلیاں نوالہ تحصیل کھاریاں ضلع گجرات میں سکونت رکھتے تھے۔ قرآن مجید کا درس دیتے تھے اور سینکڑوں طلباء ان سے فائز المرام ہوئے۔

۷- حافظ بنخوردار، ان کا مزار جندپالہ شیرخان ضلع شیخوپورہ میں گاؤں سے مشرق کی جانب سے بلند گنبد ہے۔ حالات کا کچھ پتہ نہیں۔

۸- میر سید بنخوردار لیسپوری، ان کا مزار لیسپور ضلع سیالکوٹ میں ہے۔ یہ سید تھے ان کا ذکر مفتی

علی الدین لاہوری نے کتاب عبرت نامہ جلد دوم میں کیا۔ ہمارے ایک معاصر مؤرخ ماسٹر

رشید نیاز سیالکوٹی نے تاریخ سیالکوٹ میں موضع چچی و اس کے حافظ بنخوردار کا تذکرہ کیا ہے

چونکہ ان کا ذکر کسی کتاب میں درج نہ تھا۔ اس لیے انہوں نے چارہم نام بزرگوں کے حالات

محفوظ کر کے ان کے نام چسپاں کر دیے ہیں۔ (اذکار نوشا، ص ۵۲)

انہاں سے علاوہ کچھ ہور بنخورداراں و اذکر وی ملد اسے جنہاں سے ناں دی نہرست پہرے۔

۹- اک حافظ بنخوردار اپنا پتہ نوالہ اینہاں کتاباں و چہ رسول نگر و سد سے تے۔ شرح قصیدہ بڑوہ

شرح قصیدہ بہشتی، شرح غوثی تے کچھ ہور کتاباں اور انہاں دیاں لکھیاں ہویاں تے۔

۱۰- اک حافظ بنخوردار ہر لاناوالی ضلع گوجرانوالہ سے رہن والے سن۔ حضرت پاک رحمان المعروف شاہ

رحمان بھٹری والے سے مرید سن۔

۱۱- عبداللہ بنخوردار لاہور سے رہن والے سن۔ پیرواناں مرزا شاہ محمد بادشاہ درویشی اللہ

وچہ انہاں اک کتاب ذبح نامہ لکھی سی۔

۱۲- مجموعہ شرح قصائد قلمی نسخہ مملوکہ قاضی عبدالعزیز صاحب جدید کتب خانہ گجرات۔ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ۔ احمد حسین احمد

۱۳- زبانی روایت سید شریف احمد شرافت نوشا ہی ۱۳۔ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ۔ احمد حسین احمد قلمی نسخہ دستخط

پنجابی ادب کی مختصر تاریخ ص ۷۲، مکتبہ میری لاہور لائبریری لاہور

۱۲- اک حافظ بنخوردار واذکر مولوی محمد عابد وزیر آبادی زمانہ ۱۱۹۴ھ نے اپنی تخریریں وچہ کتبا کے ایہہ کوئی بڑے عالم فاضل بزرگ سیدے سن۔

۱۳- حافظ بنخوردار خوشدل واذکر اکثر تذکریاں وچہ ملدے اے۔ وفات ۱۳۳۹ھ خواجہ فرید چاچراں شریف والیاں دے مرید سن۔

۱۴- اپناں توں علاوہ ایس ناں نال ہمدوی عالماں فاضلاں لوکان واذکر کتاباں وچہ ملدے اے۔ جہدے توں ثابت ہوندے حافظ بنخوردار اک دونیں ڈھیر سارے نے جہناں دے ناں تے کتاباں اک دو جے نالی خلط ملط ہو گیاں ہویاں نے۔ اسی اپناں ساریاں توں سامنے رکھیاں ہویاں اک اک دیکھیرا کرے آں۔

اپناں ساریاں بنخورداراں وچوں حافظ بنخوردار ناہلیاں والا والا، معاصر مولوی محمد عابد وزیر آبادی حافظ بنخوردار بہان پوری، عالم لوک سن اپناں دے شعراں واذکرہ نہیں ملدے، بعد اللہ بنخوردار لاہوری بنخوردار خوشدل، بنخوردار سپروز والا۔ بنخوردار بند پیا لہ شیرخان والا تے بنخوردار ہر لاناوالی واکے بارے کوئی مقالہ نہیں۔ اپناں دے حال احوال سدھے پدھرے کتاباں وچہ درج نے۔ اپناں باسے بحثی لوہیاں مقالہ صرف حافظ بنخوردار بحر العشق، بنخوردار بچہ چھتہ والا، مسلمان والا، دوستی شایاں الی والا، چٹی شیخاں والا تے رسول ٹنگرے باسے اے۔ جہناں دے حال احوال اسی دکھو وکھ کھول کے لکھدے آں، مقالہ بنخوردار وور ہو جائے دا۔

۱- حافظ بنخوردار بحر العشق

حافظ بنخوردار بحر العشق حاجی محمد نوشہ گنج بخش ہوراں دے دوسرے پتر سن بڑے عالم فاضل تے صوفی پرفیق بزرگ سن۔ پنجابی وچ شعری لکھدے سن۔ اپناں دی اک لمبی چوڑی مناجات اسان پنی کتاب محققہ تاریخ ادب پنجابی وچہ درج کیتی اے ۱۶۰۳ھ وچہ فوت ہوے۔ اپناں دے متعلق صرف ماسٹر رشید نیاز ہوراں نوں لکھ لکے۔ اپناں تاریخ سیالکوٹ وچہ بنخوردار بچہ چھتہ والا، حافظ بنخوردار بچہ شایاں والا تے بنخوردار بحر العشق ہوراں نوں اک آدمی سمجھیا اے تے چوہوراں حال احوال خلط ملط کرے

۱- یادداشت ہاتے مولوی محمد عابد وزیر آبادی قلمی نسخہ مملوکہ قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری

۲- پنجابی ادب دی کہانی عبدالغفور قریشی ص ۲۰۶۔ عزیز بک ڈپو لاہور و تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان دہندہ
۳- مخفہ حسین شاہی۔ ۴- تذکرہ نوشا ہیہ محمد جان نوشا ہی قلمی نسخہ مملوکہ قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری و شریف آد
۵- سید شریف احمد شرافت نوشا ہی۔ ۶- تاریخ سیالکوٹ ماسٹر رشید نیاز صاحب

نے تے دو بچیاں حافظ بنخورداراں دیاں تصنیفاں اہدے نال ملا ندے نے۔ میاں محمد بخش پوری لکھنے
لوکاں لکھنے پتے قصے جوڑنے پتے جنہاں ساں پر گل ول نہ ٹٹھا حافظ مسلمان والے

۳۔ حافظ رانجھا بنخوردار تخت ہزارے والا

ایہہ حافظ بنخوردار حافظ بنخوردار مسلمان والے کولوں کوئی سو سال بعد تخت ہزارہ تحصیل بھلوال ضلع
سرگودھا وچ پوجیا اہدی ذات رانجھاسی تے رانجھا بنخوردار سے نال مشہور ہويا۔ سید شریف احمد شرافت
نوشاہی اوہناں دی جنم بھوی دستی شاہاں والی متصل تخت ہزارہ دسدے نے پر حافظ بنخوردار خود اس
گل واکھ مرے بھوگ نہیں پاندا۔ بلکہ ہر تھانویں اپنا وطن تخت ہزارہ تے ہو جنہاں تھانویں رہند اوسد لے
ایہہ حافظ بنخوردار وی اچتے سچا عالم فاضل تے شاعر گزریا لے جنہ اپنے علم فضل وے زور نال کوئی
ڈھیر ساریاں کتاباں لکھیاں نے، قرآن پاک و حافظی۔ مدنی تعلیم خدا جانے کتنے ہوئی۔ غیر اعلیٰ تعلیم
حاصل کرن لئی سیالکوٹ آئے تے ایٹھے بڑا چہرہ کے علم پڑھیا۔ سیالکوٹ وی تعریف وچ لکھنے

ہر خانہ دار الفضل ہے عملوں فستل آباد

ہک فاضل اک شغل فضیلت علمو علم الا

ہر جا سیر مسائل کتب ہر جا بے گلزار

ہر گھر صورت حضرت ہے زیارت کرتوں شاد

ایہہ معنی عالم جانڈے عامی کی دل لا

جو منکر اس وے فضل تھیں اس وے مرتکب

سبھناں جاری کہیں نہ ہو وے بھر بھر بھانڈے جا

ایہہ فرض کفایہ ادا کرئیں لوکاں راہ دکھا

رب دیوس ایمان سلامت بہشت نصیب

خورد قصور ہشتی ہو وے دیوسے رب شفا

بدل امن و سا اس اتے نہ ایہہ گل کر ما

کوزہ ہتھ نمازیاں بھر کر رکھن آپ

اللہ شہر سیالکوٹ کرتوں فستل آباد

کچے وانگوں تانلے طالب علموں آ

ہر جا ورس کتاب فضیلت ہر جا بے تکرار

ہر مسجد وچ ذکر و شغل تلاوت رس قرآن اوار

ایہہ دوم بخارا فضل وچ ظاہر باطن آ

وچ ولایت اوہ بخارا وچ پنجابے ایہہ

ایہہ چشمہ شیریں علم جو آ وے پی جا

بعد فضیلت احتساب فاضل کراں ادا

اس عاصی جس استاد تھیں پڑھیا لے کچہ آ

حضرت کرے شفاعت اوسدی چشمہ اوجا

ربا اس گلزار بہار نوں تنی وان لا

ایٹھے نافرمان دا بوٹانا نہیں جو سی گلاب

۱۔ سیف الملوک بریاں محمد بخش جلی میں ۱۵۰
۲۔ شرح قصیدہ غوثیہ تصنیف حافظ بنخوردار قلمی نسخہ مملوکہ قریشی احمد حسین احمد پنجابی ادب کی مختصر تاریخ ص ۳۶۱
۳۔ انواع حافظ بنخوردار قلمی نسخہ مملوکہ قریشی احمد حسین احمد قلعہ واری پ

بعضے قائم اللیل نے وانگونی مرد خدا - نوں سیر کتاب دوا رنگس وانگ تام
 ہک جلیسے پھر نے سوڑباں صد برگے مانند - پیر سعادت مند تھیں ہر اک پڑے بند
 زمین سنگویں بند تو لو حضرت پیر سیا - اغلب قطعہ سیا لکوٹ حضرت پیر تکا

چھوڑ تکلف شعرے بر خور دار بیان

مسئلہ فقہ و عہد کر لوکاں آکھ بیان

اہناں دیاں تصنیفاں توں معلوم ہوند اے جے علم دین دا بہت وڈا عالم فاضل سی۔ حافظ
 رانجھا بر خور دار اپنے کوائف اپنیاں کتاباں وچہ اس طراں بیان کرے نے۔

عاصی دعویٰ فضل نہ کوئی اکھاں حب انجان ذات رانجھا جانتخت ہزار روشن وچہ جہان
 حاصل علم کیتا سکولوں مولویاں دے پاس ۷ بخشے رب استاد ان تائیں جہاں قرب آماں
 حافظ بر خور دار تے اپنیاں استادان دے ناں تے حال احوال یاے کوئی اشارہ نہیں کیتا

ایتھوں توڑی تے اپنیاں دے حال احوال یاے کوئی اختلاف نہیں۔ سید شریف احمد شرافت ہوئی
 آکھدے نے جے رانجھا بر خور دار سیا لکوٹوں علم پڑھ کے واپس نہیں گیا۔ سیا لکوٹوں تحصیل کر کے کجھ

چھر رسول نگر رہیا تے فیر سیا لکوٹ دے کوٹ چٹی شیخاں چلا گیا تے اوتھے لوی دنات پائی۔ رسول نگر
 وچہ حافظ بر خور دار نے مندرجہ ذیل کتاباں لکھیاں۔ ایہہ کتاباں قلمی صورت وچہ اک ہی مجموعے دی شکل

وچہ اسان قاضی عبدالعزیز مالک جدید کتب خانہ گجرات کول دیکھیاں تے کوائف نقل کر بیٹے سن ایس
 مجموعے دیاں بعض رسالیاں وچہ حافظ رانجھا بر خور دار رسول نگر واد کر دالے۔

۱۔ ترجمہ قصیدہ بانٹ سعادت عربی زبان دا مشہور نعتیہ قصیدہ اے۔ جیہڑا کعب بن زبیر دی تصنیف
 اے۔ حضور نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نے سنیا تے خوش ہوئے تے کعب نوں اپنی چادر انعام دتی۔ اپنا
 عربی مشکل تے ادق شعراں دا ایٹھ پینجابی زبان وچہ ترجمہ اے۔ حافظ لکھدے نے۔

۲۔ چھر رسول نگر دے معنی لکھ ایس قصیدے
 رانجھے بر خور دار دے معنی ہندی لکھ وکھائے
 پڑھنے سننے والیاں جیہڑے روشن ہون دیاں
 جو کوئی اس وچہ غلطی ویکھے اوہ صحیح بتائے

۳۔ ترجمہ قصیدہ بدوہ شریف: امام بوسیری دی مشہور تصنیف اے۔ جیہڑیاں بے شمار شعراں تے
 ترجمے فارسی، عربی، اردو، پنجابی وچ لکھے گئے۔ سید وارث شاہ نے وی پنجابی نظم وچ اہد ترجمہ کیتا

۱۔ نوع حافظ بر خور دار قلمی نسخہ مملوکہ قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری۔

۲۔ اذکار نو شاہیہ، سید شریف احمد شرافت نو شاہی ص ۵۲۔

۳۔ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ۔ قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری ص ۳۵۴ - ۳۶۲۔

راقم احمد حسین احمد نے وی پنجابی نظم وچہ اہداز ترجمہ کیتا اے۔ پنجابی ترجمیاں وچوں حافظ برخوردار نے پہلی کیتی اے۔ حافظ لکھد اے : ۱۔

شرح قصیدہ برد آکھے رانجھے برخوردارے سلکوٹے وچہ پڑھیا اس نے وطنے تخت نزارے

۳۔ ترجمہ قصیدہ غوثیہ حضرت پیران پیرے مشہور عربی قصیدے واز ترجمہ پنجابی شعراں وچہ اے

معنی ایس قصیدے لکھے برخوردارے مولویاں توں پڑھیا جا کے وطنے تخت نزارے

۴۔ ترجمہ قصیدہ روحی : ایہ وی حضرت پیران پیر شیخ عبدالقادر جیلانی داعرب وچہ قصیدہ اے۔ حافظ نے اوہدے وچہ اپنے کوائف درج نہیں کیتے۔

۵۔ شرح اسماء الحسنی : اللہ پاک دیاں ننانویں ناواں دا پنجابی ترجمہ۔

۶۔ شرح نوونہ اسم جناب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم۔

۷۔ شرح یازدہ نام حضرت غوث الثقلین پیران پیر۔

۸۔ شرح بمعہ اسناد نوونہ نام حضرت پیران پیر جناب شیخ عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ۔

۹۔ ترجمہ چہل کاف حضرت پیران پیر۔

۱۰۔ شرح درود شفات شریف مشہور و طیفہ اے۔ حافظ لکھد اے۔

رحمت اپنی نال کریمیاں بہت رحیم توں کل رحیماں

رانجھے برخوردار وچہ اے لکھے نے ایہ معنی بھارے

۱۱۔ شرح دعائے گنج العرش، مشہور و طیفہ اے اہدے ترجمہ باے لکھدے نے۔

کہے غلام محمد ہوس تخت سوائے

معنی گنج العرش وے پنجابی لکھد وکھائے

گنج اوسدے جیوں گنج العرش سمجھتے تیا

دولت اتے اقبالے اندر رکھیں رب سلامت

سیہ رسول نگر وچہ لکھے حافظ برخوردارے

یاراں سنے تے گزے سن مجری تہ سارے

ایہ سارا مجموعہ غلام محمد اپنے دوست نے کیتے ترجمہ کیتا جیہڑا یاراں سوڈے ۱۱۹ھ

وچہ رسول نگر وچہ مکمل ہو یا ایہہوں ثابت ہوندا اے جے حافظ ۱۱۹ھ توڑی رسول نگر وچہ سی۔ رسول نگر

رہ کے حافظ برخوردار چٹی شیخاں متصل سیاکوٹ چلے گئے حضرت میاں محمد بخش ہوری لکھدے نے

رانجھا برخوردار مصنف گورجہاں وی چٹی

میاں محمد سوراں ذات رانجھا لکھدے کے معالطہ ذور کردتا اے۔ چٹی شیخاں وچہ دفن حافظ برخوردار

۱۲ھ، ۱۳ھ، ۱۴ھ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ، قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری ۱۳۵۲-۳۶۲

۱۵ھ سینت الملوک میاں محمد بخش جہلمی س

رائجھا ذات والسی تے رائجھا بنخوردار رسول نگر والا تے تخت ہزارے والا بنخورداری اے سید شریف احمد شرافت ہوری آکھدے نے۔ حافظ بنخوردار چٹی والے دا کوئی ثبوت نہیں تے اوہناں دا کوئی شعر موجود نہیں۔ ایہہ اوہناں دی ٹہل آئیہوں وڈا ثبوت ہور کی ہوسکدا اے۔

۱۱۔ ایس رائجھے حافظ بنخورداریاں ووجیاں تصنیفاں دی فہرست ایہہ وے۔
۱۲۔ قصہ یوسف زلیخا: حافظ بنخوردار مسلمان والے ہاں ہناں دی یوسف زلیخا واقعہ پنجابی لکھیا اے مولوی دلپت پھیروی لکھدے نے۔

۱۳۔ دو نویں حافظ بنخوردار تے دونوں حافظ قاری ووجیاں لکھ یوسف وے قصے پائی بنخورداری
۱۴۔ قصہ مرزا صاحبان: حافظ بنخوردار مسلمان والے دی طرز تے ہناں دی مرزا صاحبان واقعہ پنجابی نظم وچ لکھیا قلمی نسخہ ساڈے کتاب خانے وچ موجود اے۔

۱۵۔ سستی پتوں بسی پتوں واقعہ چیمہ حافظ بنخوردار مسلمان والے وے ناں تے مشہور اے۔ اصل وچ اوہ ایس رائجھے بنخوردار دی تصنیف اے۔ سن تصنیف ۱۱۸۶ھ وے واقعہ ناپید سی ۱۳۲۲ھ وچ انڈر پریس سیکورٹ توں اک محرف ایڈیشن شائع ہویا۔

۱۶۔ قصہ میر رائجھا: سی عرفی دی طرز تے وے میر رائجھا مصنفہ حافظ بنخوردار دی قلمی نسخہ راقم احمد حسین وے کتاب خانے وچ موجود اے۔

۱۷۔ حکایت پاک رسول دی: قلمی نسخہ ڈاکٹر وحید قریشی تے راقم وے گھر موجود اے۔

۱۸۔ قصہ بی بی فاطمہ: قلمی نسخہ راقم وے گھر پایا ہویا اے۔

۱۹۔ جنگ نامہ امام حسین: ایہہ وے وچ کل شعر ۱۲۳ نے۔ ۱۲۳۳ھ وچ لکھیا ہویا مخطوطہ ساڈے کول موجود اے۔ حافظ لکھدا اے۔

۲۰۔ رائجھے بنخوردار دی محنت ہمو وے قبول قبر وے وچ تاریک جا دیو اہووس کول
۱۹۔ رسالہ نادریہ: فرائض ورتہ دی وے جواب وچ ورثہ وے متعلق مسائل وچ لکھتے نے۔ کل شعر تے قلمی نسخہ ساڈے کول موجود اے۔

۲۰۔ پر خیر نامہ و نصیحت نامہ

۲۱۔ باران ماہ

۲۲۔ انواع حافظ بنخوردار: حافظ بنخوردار دی معرکہ الار تصنیف اے ۱۱۶۶ھ وچ لکھی گئی۔ سن

۱۔ افکار نوشاہیہ سید شریف احمد شرافت نوشاہی ص ۵۲۔

۲۔ قلمی نسخہ ہائے مملو کہ قریشی احمد حسین احمد قلعہ داری۔

ایس طراں درج اے۔ م

یاد اں سے سال چھتر گزے ہجرت کج
 ناں تسبیح مرتب ہوئی لعل جو امیر بجز
 ایہ انواع بر خور دار علم فقہ و اک مکمل انسا سیکلو پیڈیا اے۔ جہیز اک طرف حافظ سے علم فضل
 دی نشان وہی کر اے تے دوجی طرف علم و حکمت و اک وسیع رسار انتر از اے۔ حافظ بر خور دار نے
 سائل سے اک اک عنوان تے پورا اک اک رسالہ بلکہ اک اک کتاب لکھ دی اے۔ انواع و چہ درج
 کتاباں تے رسالیاں سے ناں ہیچ لکھے جانے سے نے۔

۱۔ شمس العلوم	۲۔ بحب العلوم	۳۔ فقہ جمال	۴۔ مسئلہ بانگ و نکاح
۵۔ مفتاح السنن	۶۔ نجات المسلمین	۷۔ شرف النکاح	۸۔ تنبیہ
۹۔ رسالہ نماز	۱۰۔ نہر العلوم	۱۱۔ رسالہ سایہ اصلی	۱۲۔ میزان شریعت
۱۳۔ مفتاح الفقہ	۱۴۔ شرح الحمد شریف	۱۵۔ رسالہ بوبل نماز	۱۶۔ رسالہ نماز
۱۷۔ سراج المعاملات	۱۸۔ شرح خلاصہ کیدانی	۱۹۔ مفتاح السعادت	

سیچ ایہ سے بلاشبہ حافظ بر خور دار مسلمان والا بڑا شہسوار اے۔ پڑھا نظر رانجھا بر خور دار وہی دنہ
 توں کسے پاسوں کھٹ نہیں بلکہ ادب سے توں بہت اچلتے سچا شاعر اے۔ جنہوں ہر موضوع تے اک چوہا
 عبور اے۔

سادیاں تاریخ تے تذکرہ نویسان نے حافظ بر خور داراں سے حال احوال اک وجہ سے حال
 احوال ناں خلط ملط کرتے نے۔ اسان ہر اک داویروا کھول کے کرتا اے۔ بہتا مغالطہ حافظ بر خور دار
 مسلمان والا تے حافظ بر خور دار رانجھا تخت ہزار سے والے وچہ سی۔ ہر اک وہی صورت واضح ہو گئی ہے۔
 حافظ بر خور دار مسلمان والا وکھرا آدمی اے تے حافظ بر خور دار تخت ہزار سے والا تے رسول ناک والا تے
 چھٹی شیخاں والا تے دستی شاہاں والا اک امی آدمی اے۔ تصنیفاں وہی فرست اتے درج ہو گئی اے۔
 حافظ بر خور داراں وہی شاعری تے فن پاسے اسان کھول کے گل کتھ نہیں کیتی کیوں جے ایہ سادہ انواع
 نہیں سی۔ بہر حال ایہ متنی پرونی گل اے۔ جے ایہ دونوں شاعر حافظ بر خور دار مسلمان والا تے رانجھا بر خور دار
 تخت ہزار سے والا اپنے اپنے دور سے نمائندہ شاعر سن۔ اسناں سے کلام نئے فن وچہ اوہ ساریاں
 خوبیاں موجود نے جہیز پیاں اوس سمے دیاں اچیاں شاعراں سے کلام وچہ پیاں جانداں نیں۔ ایہ وجہ
 اے جے دوہناں بر خور داراں سے کارنامیاں نوں ہر دور تے ہر سمے وچہ سلاہا گیا۔

افسوس اسناں سے اپنے حال احوال ای میسر ہوئے جہیز سے لکھ دتے گئے اسناں وہی حیات

یاسے ایدوں و دوسرے معلومات کہ دھروں نہیں لکھے۔ حضرت میاں محمد بخش پوری لکھدے نے:

حافظ بنخوردار جو آپا را بنجھے چھٹھے والا

اس نے وہی فیضان الہی علم فضل توں پایا

شعر اس دے جیوں و انجروی شیخے باسجن دی

حافظ بنخوردار سید ابلیل باغ سخن دی

رانجھا بنخوردار مصنف گور بہناں دی چٹی

ہر بہر بیت ایناں و امٹھا جیوں مصری می گٹی

حافظ رانجھا بنخوردار و ارسالہ بویل نماز

حافظ رانجھا بنخوردار اپنے ویلے واک و ڈاک عالم فاضل تے قادر الکلام شاعر ہویا اے جنہوں
علم و فضل تے شاعری تے اینا عبور سی ہے اوکھے توں اوکھے شرع تے دین تے مسئلے بڑی بے تکلفی
نال لکھیٹھ پنجابی زبان دیاں شعراں وچ بیان کردا جاندا اے۔ اوہناں دی مشہور تصنیف انواع حافظ
بنخوردار اسلامی آئین تے مسلیاں تے اک پورا پورا انسائیکلو پیڈیا اے۔ ایس ساری کتاب یابی سالیان
دی تفصیل اسان اوہناں دے حال احوال دے سلسلے وچ درج کردتی اے۔ ایٹھے صرف اوہناں دے
اک رسالہ بویل نماز باسے کجہ و سن و انجیال اے۔ جیہڑا انواع بنخوردار وچ پندرھویں نمبر تے درج
اے۔ انواع بنخوردار دے ساکے رسالے پنجابی نظم وچ لکھے گئے تے ساکے رسالے انواع بوی
عبداللہ پوری دی تقلید وچ لکھے گئے تے۔ ایہہ رسالہ بویل نماز پنجابی نثر وچ لکھے۔ ایس لحاظ نال
خاص اہمیت رکھدا اے۔

حافظ بنخوردار وازمانہ ادہ زمانہ اے جدوں اردو تے پنجابی نظم وچ تے بہت کج لکھیاجا رہیا
سی۔ پر اردو نثر تے پنجابی نثر واناں نشان موجود نہیں سی بلکہ اوس سے اوہناں دوہاں زبانان وچ لکھی
ہویاں پنج چار سطران دی نہیں ملدیاں۔ سچی کہ پنجابی نظم وچ لکھیاجا ہویاں کتاباں دے عنوان تے پنجابی
دی فارسی نثر وچ لکھدیاں جانڈیاں سن۔ پنجابی نثر وچ نہیں سن۔ اوس ویلے پنجابی نثر وچ اک مستقل
رسالہ یا کتاب دا ہونا اک واقعی عجیب گل اے۔

پنجابی نثر باسے اچ توں کوئی اک سال پہلاں ساڈے محترم دوست سید شریف احمد شرا
ہوراں حضرت نوشہ گنج بخش دے پنج و غلط پنجابی نثر وچ لکھے ہوئے کہہ دے۔ اوہناں نوں مرتب
کر کے شائع کیتا گیا۔ راقم بندہ احمد حسین نے اوہ دے تے ویباچہ لکھیاجا حضرت نوشہ گنج دا وصال ۱۰۶۲ھ
۱۶۵۰ء پنجابی ادب کی مختصر تاریخ قریشی احمد حسین احمد

۱۶۵۰ء شریف التواریخ سید شریف احمد شرافت خاص نسخہ مملوکہ مصنف

وچھ ہو یا ایس لحاظ مواظظ نوشتہ پنجابی نثر وی سب توں پہلی کتاب اے۔

مواظظ نوشتہ پیرے ڈیہر چھ بعد پنجابی نثر وچ لکھی ہوئی کوئی اک اوجھ سطر وی نہیں ملدی۔ ایس لحاظ نال حافظ رانجھا برخوردار و ایہ رسالہ پنجابی نثر وی ووجی کتاب اے۔ جیہڑی پنجابی نثر وچ لکھی گئی۔ سوائے مواظظ نوشتہ ایہ رسالہ کوئی نثر وی کتاب نہیں ملدی۔ جیویں اوپر دسیا گیا اے جے ایہ رسالہ انواع برخوردار و اک رسالہ اے جیہڈا نمبر پندرھواں اے۔

قلمی نسخہ بوبل نماز و قلمی نسخہ ساڈے ساڈے۔ ادا و جانشینہ اچ توڑی کدہرے نظر نہیں آیا ایس نسخہ و اسائنمٹ ۱۲ x ۱۸ اچ تے اندر اسائنمٹ ۸ x ۵ اے۔ کتاب وے کل ورق سات (۷) سنے کشمیری کاغذ نہایت عمدہ، سفید، رگڑیا ہو یا اے جہدے وچ اک خاص چمک اے۔ جیہڑا اوس ویلے و فن وی نشان دہی کردا اے، کتاب خط نسخ عربی وچ چلی قلم نال نہایت خوش خط لکھی گئی اے ایہ خط خوش خطی دیاں تونیاں وچ ورج کرنے وے لائن اے۔ عنوان شگرت نال لکھے ہوئے نے اتے پنجابی دیاں کتاباں عربی خط نسخ وچ ای لکھیاں جاندیاں سن۔ کتاب تے سرخ سیاہی تے میل نال جدول وی بنا تے ہوئے نے ایس رسالہ وے آخر وچ سن تخری ورج نہیں۔ البتہ انواع برخوردار وے آخر وچ سن تخری ورج ضرور ورج اے۔ کتاب و اختارہ ایس طراں وے :-

”تمام شد بعون الملك المنان نسخة منبرکہ کہ در زبان ہندوی مسمی با انواع و رسائل فقہ از تصنیف حضرت حافظ برخوردار عرف رانجھا رحمۃ اللہ تعالیٰ و علیٰ اہلباہ از دستخط فقیر زین العابدین ولد میاں نور احمد بن میاں معزم الدین عرف مخدومانہ ساکن خاص پنڈوان خاں اول ماہ محرم روزہ چہار شنبہ بست و بم ماہ اسونچ روز بدھ وار بوقت پیشین در مسجد سرفراز خاں کموکھر رہائے پاس خاطر خود تخریر یافت۔“

۱۳۰۳ھ ۱۳۰۳ عیسوی تخت ۱۹۱۰ء۔ اخیر تے تے مہراں لگیاں ہو یاں نے۔ جنہاں زین العابدین کاتب واناں لکھیا ہو یا اے۔ حساب نال سہ ہجری تے عیسوی تے تخت و اجوز نہیں ملدا۔ رب جانے گل کی اے۔ رسالہ بوبل نماز و اسن تصنیف وی ورج نہیں۔ البتہ انواع وے اک رسالہ بحر العلوم وچ سن تصنیف ورج اے۔

یاراں سے چھہتر (۱۱۷۶ھ سن عیسوی ۱۷۶۲ء) وے برابر اے۔ ایہ اورنگ زیب عالمگیر تہاں تسبیح مرتب ہوئی بعد سواہر کچھ یاراں سے چھہتر (۱۱۷۶ھ سن عیسوی ۱۷۶۲ء) وے برابر اے۔ ایہ اورنگ زیب عالمگیر وی وفات وے بعد وازمانہ اے۔ ایسے سال حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی فوت ہوئے سن۔ ہو سکدا اے بوبل نماز وی ایس سال یاں ایس سال وے اک ورسالہ اگے کچھ لکھیا گیا ہوئے۔

بہل نمازواتن واعکس دفرطہ اسیں شامل کرے آں تاں جے اصل چہ پیمانے سے اسے اس
 سے دی زبان سے انگ وے نال نال فن تحریر وی اوسی شکل و چہ دیکھیا جاوے۔
 اخیر نے حافظ بنخوردار نے لکھیا ہے :

تمام شد رسالہ بہل نماز، خزانہ المعلوم اتے مطالب اتے مفتاح اتے خلاصہ کیدانی اتے
 شرح ایس دی۔ اتے ہا یہ اتے وقایہ اتے خلاصہ اتے مضیق اتے ہور کتاباں وچوں کڈھے نے۔
 جتنے شک پورے وڈیاں کتاباں دیکھوے۔

حافظ بنخوردار جدید تحقیق وانگوں ایس کتاب وے مآخذ وں تے نے ایہہ نال فقردیاں
 مشہور کتاباں وے نے چہ پڑیاں اوس سے پڑھیاں جانیاں سن۔ یاں مولوی لوک اوہناں وچوں
 مسئلے و سارے سن، ایہوں حافظ بنخوردار وے علم و فضل و اوی اندازہ ہوندا ہے۔ جے اوہ علمی کتاباں
 وے واہ واجاتوں سن۔

جوں نال توں ظاہر ہوندا ہے۔ ایس رسالے وچ نماز وے مسئلے درج نے۔ اوس سے
 رواج سی جے لوکاں نوں گل سمجھان لئی اپنے آس پاس دی شبہاں نال گل سمجھانی جانڈی سی۔ جیوں
 شاہ حسین اتے حضرت بلکھے شاہ سوراں تصوف وے ڈوہنگے مسئلے چرخہ تے چرخے وے لواہت
 نال سمجھائے نے جے انسان واد وجود چرخہ اے تے ایس چرخے واکتیا ہویا کم اوہدے عمل نے۔
 ایسے طراں حافظ بنخوردار ہوزاں نماز وے مسئلے و انیاں وے بہل وانگوں وے تے۔ فرض، سنتاں
 واجب، مستحب، مکروہات وغیرہ وی گنتی پڑیاں وی گنتی وانگوں وے ایسے جیوں پنڈاں وچ بہل
 بہندا ہے تے لوک بہل مندے نے۔ ایہہ اک نواں طریقہ تے نواں ڈھنگ اے جیہہ حافظ بنخوردار
 ہوزاں پیدا کیتا ہے۔ تے حافظ بنخوردار سوراں تے ای ختم ہو گیا۔
 کتاب واخلاصہ رنج اے۔ رانجھا بنخوردار مند اے :

- ۱۔ پائی فرضاں وی پائی چار ٹوپے یعنی وضو وے فرض چار نے
- ۲۔ ترے پایاں تے اک ٹوپہ سنتاں واد ترے پایاں باراں تے اک = تیراں سنتاں وضو دیاں
- ۳۔ پنج پایاں مستحباں دیاں پنج پایاں وپہہ وے برابرے وضو وچ وپہہ مستحب نے
- ۴۔ پنج پایاں مکروہاں دیاں پنج پایاں برابر وپہہ وے وضو وچ وپہہ مکروہ نے
- ۵۔ پونیاں چار پائیاں فرضاں دیاں پونیاں چار پائیاں برابر پندراں وے نماز وچ فرض پندراں نے
- ۶۔ پنج پایاں تے اک ٹوپا واجباں واد پنج پایاں تے ٹوپا برابرے ۲۱ وے نماز وچ اکی واجبات نے

۷۔ پونیاں ست پایاں سُنتاں دیاں پونیاں ست پائیاں سُنتاں دیاں سے برابر نے نماز و چہستانی سُنتاں نے
 ۸۔ پونیاں چھ پایاں مستحیاں دیاں ایہہ برابر تیری (۲۳) سے نے مستحب نماز سے نے
 ۹۔ پونے چار من کچھ مکر دیاں سے کل گنتی سٹھ تیری اے پر نے چار من کچھ و مفہوم واضح نہیں
 ۱۰۔ ترے پایاں تے دو پے حرام نماز سے ایہہ برابر چوداں سے نے چوداں گلاں نماز و چہ حرام نے
 ۱۱۔ من پکا مفسد نماز و پکا من اکتالی (۴۱) سے برابر اے اکتالی گلاں نال نماز فاسد و جانڈی اے
 ایس طرح حاکم بخور وارنے وضو تے نماز سے فرض واجبات، سُنتاں تے مکروہات تے
 مفسدات کھول کے تفصیل نال دتے نے۔ بیان و انداز بڑے ٹھیکہ پنجابی معاشرے واپتہ توں اُسدا
 اے۔ ساویاں ساویاں لفظاں و چہ شریعت تے فقہ و بڑے سوہنے مسئلے دتے نے۔ چہ ہر
 مسلمان نوں زبانی یاد ہونے چاہی سے نے۔ کیڈا چنگا تے سوہنا و بلاسی۔ جدوں ایہناں گلاں و
 چہ چاہی۔

ادبی لحاظ نال وی ایہہ چھوٹا چہہا رسالہ بڑی اہمیت و اہمک اے۔ اک تے پنجابی نثر و ادب
 ہونے پاروں دسا اے۔ جے پنجابی نثر و ادب گیا او کیوں لکھی جانڈی سی۔ تے اوہ سے و چہ کی
 کی خوبی سی۔

ایس رسالے واپر اہمک اسیں شائع کرے ہے آں تاں جے ایہہ عظمت و نشان جہدے
 تے پنجابی نثر و ادب رکھی گئی۔ ہمیشہ ہمیشہ لئی محفوظ ہو جاتے۔ دو جا ایس و چہ و سچ گلاں فیر اک اری
 ساویاں بھیناں بھراواں نوں یاد ہو جان۔
 اللہ مہیاں سب لوکاں نوں نیک کم کرن وی توفیق دے۔ آمین

احمد حسین احمد

۴ مارچ ۱۹۶۳ء - گجرات۔

رسالہ بوهل نماز دا صحت نامہ

صفحہ نمبر	صفحہ	غلط	صحیح
۶	۲	وانگوں	ورگے
۸	۲۴	اوکھا دی	اوکھا ای
۱۱	۵	مانوں	مانوں
۱۱	۹	نوکان	لوکان
۱۱	۱۸	کھوتر لھاتر	کھوتر کھاتر
۱۲	۳	ہتھ لکھی وچ	ہتھ لکھی کاپی وچ
۱۵	۱۱	ماشائے	حاشا اللہ
۱۷	۲	نوشہ پیر دی	نوشہ پیر دی سمجھاوونی
۱۷	۷	متعین	تعین
۱۷	۲۴	اے کتاباں ورتدے	اے کتاباں ورتدے رے تے
۱۸	۸	پکی روٹی وانگوں ای سی	پکی روٹی وانگوں ای مشہور سی
۱۸	۱۵	کاڈھ کاڈھے	کاڈھ کاڈھے لٹھے
۱۹	۱	علماواں	عالماں
۱۹	۱۰	مقرر کیتا	تعین کیتا
۱۹	۲۱	علما وائے	عالماں
۲۱	۱۷	فریندر پال	فریندر پال
۲۲	۱۹	جسدی فہرست ہیٹھ درج کیتی جارہی اے	حذف سمجھا جائے
۲۴	۲۱	شاندار اجے	شاندار روایت اجے
۲۸	۱۴	مقدمہ الانوار ایک حنفی	مقدمہ الانوار اک فقہ حنفی
۳۴	۵	اک کتاب غلطی نہیں	اک کتاب دی غلطی نہیں
۳۴	۱۷	سید علوی سے	سید علوی تھے
۳۵	۱۵	محفوظ	مخلوط
۳۶	۶	اک دو نہیں	اک دو نہیں
۳۶	۲۰	بچہ چھتہ والا	بچہ چٹھہ والا
۳۷	۲	سلمانیاں والا	سلمانیاں والا
۴۰	۸	حب	جٹ
۴۰	۹	سکولوں	سلکوٹوں
۴۰	۱۳	سیالکوٹ دے کوٹ	سیالکوٹ دے کول
۴۱	۱۹	سبھ	بیٹھ
۴۵	۶	اھدا دو جا نسخہ اج توڑی	اھدا دو جا نسخہ سوائے اک پور دے اج توڑی

رسالہ پوہل نماز و متن و عکس (قولہ)

0.

3

رَبِّ سِيرٍ وَلَا تَعْرِ لَيْسَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَتَمَّ بِالْخَيْرِ

پيئي حمد خدا يدي اتي درود محمد صلي الله عليه وسلم بوهل نماز دارا چها بر خور دارا

مندا پا ئي فرضاندي فرض وضو دي چهار ني اول مه داد هو و نان والا ندي چنه نهين

هاري قائله اتي دونه کتاندني وچ فرض هي دو جها هتيا نداد هو و نان اگر کان تا کفر

تر چها مسج چوتها حصه سردا کر نان فرض هي چوتها پيراندا دهو و نا کتيا ن تا کفر فرض هي

تري پا يان اتي اک تو پاسنتان راستان اندر وضو دي تير هتان ني اول بسم الله

کري دو وجهه دو نوين هترو و نديان تا کرد هو ني تري چي مسواک کر نان چوتري مه وچ

چي پا و نان پنجوين تک وچ پا ني پا و نان چهيوان هر لنگ نون تري و اري دهو و نا

ستون نيت وضو دي کري اتهوين خلال دهره دا کر نان، نافون خلال انگليان

هتيا پيرانده ياندا کر نان دستوين مسج سامري سردا کر نان يار هوين مسج

دوهان کتاند کر نان يار هوين ترتيب جيره قران وچ اوس طور دهو و نان

تير هوين پيا کري دهو ني پنج پا ئيان مستجاب انديان مستحب وضو وچ ويه

اول جدا شروع کري اعوذ بسم الله نال سلا ئيکه پهر نان دو جها مرقيله ول کر نا

تر چها سبي پاسون هر لنگ دهو و نان چوتها کلمه شهادته اتي درود هر لنگ نال

گنان ياد عاين وضو ديان هر لنگ نال پهر نيان پنجوان انکو ته ي هلا و ني جيکرو

هو وي پهر يدا اکا هتا فرض هي چهيوان مسج دهو ني دا کر نان ستوان هر لنگ نو

كما قال الله تعالى يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الي الصلوة فاغسلوا وجوهكم وايديكم الي المرافق وامسحوا

برؤسكم وارجءكم الي القعبين!!

نَدِيْنَا تَرَهَوَان تَرِيوَارِي نِ تَهِي كَت هَر لَنَك نُون دَهو تَا چو دِه وَا ن رُ مَالِ اسْتَبِيحِي
 وَا لِي نَال لَنَك وَضو دِي پُو حَهْنِي نِ پِنْد هَر وَا ن پَتَل دِي پَهَا نَدِي نَال وَضو كَر نَان
 سَو طَه وَا ن كَهِي پَاسِي دَو لَو ن شَر وِع كَر نَان سَتَا مَر هَوَان تَكَرَا رِ مَسْح سِر دَا كَر نَان
 اَتَمَار وَا ن پَلِي اَن دَر تَهَكَّنَان اَنِي هَوَان پَا اَن دَر پُهوك مَارِي وِي هَوَان پَا خِي
 سُن كَنَّان پُونِيَان چَا رِ پَا يَان فَرَضَان دِي اَن پِنْد مَر اَن فَرَض وِج نَمَاز دِي
 هِي نِي سَبِّ نِي وِج نَمَاز دِي اَتِي اَن نَمَاز وِنِي يَا هَر اَوَّل وَقْتِ پِجَهَا نَان دَو جَهَا
 جَسَا پَا ك كَر نَان تَرِي جَهَا كِي رَا پَا ك رُ كَنَّا چو تَهَا جَا كَا پَا ك كَر نِي پِنجُوَان دِهِي نَا لَو
 تَا كَر كَنَّا ن مَر دَان نُون اَتِي عَوْر تَان غَلَا مِي نُون پِي تِ پُهَت مَر دَان نَا لَو ن اَتِي اَصِي لَان
 عَوْر تَان نُون سِر تَان كِي تَان تَك هَتَهَا ن پِي رَان نُون كِي تَان تِي وِي نِي بَا جَهو ن فَرَض هِي جَهو
 مَدَقِي لَو لِيَا وَا ن سَتُوَان نِي ت كَر نِي اَتِي هَوَان تَك كِي رَا وِلِي اَكِهِي اَو ه فَرَض جَهو
 وِج نَمَاز دِي هِي ن اَو ه سَتِي نِي اَوَّل قِيَام كَر نَان دَو جَهَا قَر اَتِي پَهَرِي تَرِي جَهَا مَر كِي
 كَر نَان چو تَهَا سَجْدَه كَر نَان پِنجُوَان قَعْدَه پِجَهَا كَر نَان چَهوَان تَر تِي ب مَحْكَم كِهِي
 اَن دَر اَن هَا ن مَآ نَدِي جِي اَلِكْ وَا رِي اَن وِنْدِي هِي ن اَن دَر هَر رَكَعْت دِي يَا كُو
 اَن وِنْدِي هِي اَن دَر سَا مَرِي نَمَاز دِي سَتُوَان يَا هَر اَو نَان نَمَازِي دِي اِنِي كَر نَال پُونِيَان
 جَهِي پَا يَان پَهْت دَر وَضو دِي هِي ن اَتِي اَو ه تَرِي هِي ن اَتِي اَو ه تَرِي هِي ن اَوَّل بَو ل
 دَو جَا وِدِي تَرِي جَهَا مَدِي چو تَهَا مَنِي پِنجُوَان سَنَك مَثَانَه چَهوَان خُون اسْتِجَا
 سَتُوَان غَا يِط اَتِي هَوَان وَا وُنَا نُوَان صَفْرَه دَسْتُوَان طَعَام يَا ب يَا دَا ر وِيَا هَر اَن

خون حیضد اجاھروان کیرا قہر و ان پون یالو ہو جسی تہین چودوان ککا یا
 جوکن تہی نال دردی باھراوی پندھروان پلے صاف جون بگیون تہین یا
 تہی باھراوی سو طھوان مہ پھر کی قی اوی ستارھوان سونان تکیہ نال اتھاروا
 بیھوشی انھوان دیوانکی ویھوان باد صریح اکھوسیتے غالب یا ویھوان خند
 قہقہر بالغدا اندر نماز رکوع اتی سجدہ والیدی ترو ویھوان مباشرتہ فاحشم
 پنج یا بیان قی ال کتوبا واجباندا اول قرایت دایہر نان دور کاتان اول دیان و
 دو جا الحمد پھر نان واجب ہے ترکیباً الحمد اکو امری پھر نان واجب ہے چوتھا مقدم
 کر نان فاتحہ دا پڑ سورۃ دی واجب ہے پھر ان اول دیان وچ فاتحہ نال سورۃ جو
 یا تری ایٹان چھو تیان یا ال آیت و دی واجب ہے چھوان لفظ اکبر اسم صفا
 و چون خاص سمر ذات نال گھنا واجب ہے ستوان بیترتھان اولد اچھو رکعتان
 ائی تر نہ رکاتان وچ واجب ہے انھوان اٹھیات پھر نان دو قعدیان وچ واجب
 نانو ان واجب دی جا کالیا و نان واجب ہی رسوان باھراونان نال لفظ سلام
 واجب ہے یا رسوان دعاء قنوت و تران وچ پھر فی واجب ہے یا رسوان اوچی جا
 قرایت اوچی پھر فی امام نون واجب ہے تیرھوان ہولین جا کاقرایت پھر فی امام نون
 واجب ہے چودھوان رعایت کرنی ترتیب دی اندر انھان فعلان دی جی دو
 اندر ہر رکعت دی اتوندا یا ہین جیوین دو سجدہ ہین انھان چودان واجب
 و چون جی ال واجب پھل کی چھڈی سجدہ سہو دا واجب ہے امام اتی اتی اکی

اتي وقت ست واجب هيٺن جي انهن اندي ترك نال سجده سهود واجب ناهين اول چيپ
 ڪرهنان مقتديد وقت پهرين امامدي واجب هيٺ روحا متابعت ڪرني امامدي
 پچي تڪبير تحريره دي اڀر ڪيپي حالتي جي رلي امام نال پهانوين اوه فعل نماز چ
 معتبر نهوي جيون قوهي اندر يا سجده اندر ڪوي امام نال رلي قوه رلي سجده
 شمار اندر ناهين تريچيا سجده تلاوت داپر امامدي اتي منفرد دي واجب هيٺ
 چوتها تڪبير ان زائد دوهان عيدان دي واجب هيٺ پنجوان تڪبير ان دوهان
 رکوعان دي ان عيدان اندر واجب هيٺ چھوان دهل رکوع اتي سجود اندر تسبيح
 دادر واجب هيٺ ستوان بجا ليا و تان سجده سهود واجب هيٺ انهن سنتا لجا
 وچون جي هڪ واجب سهونال ترك ڪري سجده سهود واجب ناهين پونيان
 ست پايان سنتان دي ان سنتان چ نماز دي ستا ئي اول اوتها و تان دوهان
 هٿاندا وچ تڪبير تحريره دي دوجهي اوتها و تان دوهٿاندا وچ دعاء قنوت
 دي تريچي اوتها و تان دوهٿاندا وچ تڪبير ان دوهان عيدان دي چوتها
 ڪلهارن ان انڪلياندا انهن جا ڪا وچ پنجون ثناء پهرين چھون رکھن انهن سجده
 اوپر ڪهي دي ستوين تڪبير ان اوني جا وچ دي ان ڪهنين انهنون تسبيحان
 رکوع دي ان تري واري اڪهنين نانوين دوهان ڪور يا ندا پڪر نان وچ رکوع
 ستوين انهن دوهان جا ڪا وچ انڪليان ڪلهارن يا رهون قوم ڪرنا
 بارهون جلسه ڪرنا تيرهون سجده ڪرنا اڀر ستان لنگاندي چود

ششدهان تری سجدید یان اگھنیاں پندھروین درود اُپر سولدی پچی اگھیا
 دی اگھنان سو لھوین دعاء پچی اگھیا تدی واسطیہ اپنی اتی واسطیہ تمامیا مسلمان
 ناندی مکی ستارھوین سبھی کھبی سلام دیونا اتھارھوین اوچی کھنان امام نون
 تکبیر اندا اینھوین متصل جانان مقتدی اتکبیر امامدی نال ویھوین
 متابعت کونی مقتدینون امام نال اندر باقی مگاندی اگھوین اعوذ پھر نان بانہ
 ہولین پھر نان اعوذ تریھوین بِسْمِ اللّٰهِ پھر فی پچی اعوذی چو ویھوین
 ہولین پھر نان بِسْمِ اللّٰهِ دا پنجھوین امن کھنان امام نون اتی منفرد نو
 اتی مقتدینون اندر نماز اچی دی چھپھوین سَمِعَ اللّٰهُ مِنْ حَمْدِہَا
 امام نون اتی مقتدینون رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ اگھنان اتی دووین اگھنیاں منفرد نون اندا
 ہر نماز دی سکتیسوین کھبا پیردھا کی اتی بیتھنان اتی سجا پیر کھلا کھنان اندا
 قعدیدی مردان کارن اتی عورتان واسطیہ چتر کھبی تی بیتھنان سچی پاسیہ پیر
 نکالنیہو نیاں چھی پایا مستحبا ندیاں تری مستحب نماز دی اول سچی
 گھپول نویکھنان دو جامہ نون کھنان وقت اباسیدی تریجھا کھنک نون دفع
 گران جتھون تا کر طاقت ہیہ چونھا ترنہ ایٹان تھین وڈہ قرابت بہتر پنجوان
 پچی الحمد دی وانکون قاریان دی قران پھر نان چھپھوان سر تی کند برابری کر گیا
 وچ کوعدی ستوان رگھنان دوھان کو دیاند اکی دوھاھتھانندی اتی رگھنان
 نک راکی متھید کار سجدید اتھوان الت اس ترتیب را کر نان وقت اتھند

کارن

Marfat.com

کارن قیامدی نافتوان سجده کرنان وچ دوهان هتهاندی دسوان مه انکلیان
 هتر پیرا دیان داقیل و لا کرنان یاسر هوان نان پوچهنان مئی داتی مھر کیدا کی
 سلامدی یاسر هوان چیدی و قدر دوقه پیران وچ رکعین اندر قیامد تیر هوان
 رکعتان دوهان هتهاند ابر پکنا ندی اندر قعدیدی چور هوان بهیر نان
 مئه اسپیی کھی ول وقت سلامدی ابر چودان مستحب عام هین اتی تون مستحب
 خاص هین اول اوتهان و نان دوهان هتهاند اوقت تکبیر تحریر دی اتی وقت
 دعاء قنوندی اتی تکبیران دوهان عید اندیان برابر کتاندی واسطی مرداند
 اتی واسطی عورتان دی برابر موهندیا ندی اتی صفا مروه دی اتی وقت جئ
 حجر اسود دی اتی وقت عرفات دی اتی وقت رمی الجمار دی و چهار کتانا
 دوهان هتهاند اهسته دهی دی واسطی مردان دی اتی ابر سین دی واسطی عورت
 تان دی تزجها کد نان دوهان هتهاند ابو هلیان تهین وقت تکبیر تحریر دی
 واسطی مردان دی چوتها پهر نان زیاده قرایت دا ابر قدر سنت دی واسطی ما
 پنجوان زیاده کرنان تسبیحان دا ابر ترند دی ولون طاق دیون واسطی اکلیدی
 اتی امامدی چهیوان دور رکعتان باز و اندر پیت تهین اتی پیت دایت تهین اتی
 پت داپتی تهین اتی پتی دانر مین تهی اندر کوع سجود دی واسطی مردان دی اندک
 غیر اشوهید اتی اسدا الت واسطی عورتان دی ستوان پهر نان فاتحه داند
 دونه رکعتان پچهلان دی اندر فرضان دی تری ایتان اتهوان بسم الله پهر

اندر هر رکعت دي واسطي اِکَلِيدِي اُتِي امام دي نانوان اود يکھنان
 مسبوقة امام نون تان سلام ديني تيکون پُونِيئي جَارَمِن کجِي
 مکروهاندي مکروه وجه نماز دي سته ني اثتالي عام اتي اني خاص ني
 اتي ايه عام هين اول دوارِي تکبير تحریمه اکھني دو اثنان يا تسيما
 انکليان ١٧ ١٨ کنينان تزيجهادهاکان تي هته رکھنان اتي جو خصلت
 متکبراندي هي جو تها کھنکان سوا عذر دي برحرف ظاهر نفوي
 پنجوان ١٩ سُنکَنان چھيوان پھوک مارنان جیکر کوئي هور نسني ستو
 روپيه ياپيسا يا ماندا سدي مه وچ رکھنان ايس جي چنکي طور نال قرأت
 نا پھر سکی اتھوان قوي اتي جليبه اندر اسمانان ولون ويکھنان نانوان
 دندان وچون نکلي لينان کھت جهوي تهين طعامدا رسوان کوئي سته
 نماز دي جهدي يارھوان تمام جاء قرأت وچ رکوع دي کرني يارھوان
 حاصل کرنان ذکراندا اندر آوني جاوني دي تيرھوان دو هته رکھني
 اکی کودباندي او پرنمين دي کارن سجدي سوا عذر دي چودھوان
 او تهاونان دوھان هتراندا پھري کودباندي سوا عذر دي پنڊھوان
 کڙي وانکون پتھنان سولھوان مه نون کچنان باجهون غلبه اوباسي
 ستارھوان اکھين مينکی نماز بهري اتھارھوان هنجان دوراندا
 جا کاسجدي تهين مکر جي سجده نا کرسکي اکواري

ياد واري هنجهي انيهوان متي يامهرکامتي تون پوجهنان اڪي سلام ^{۱۹}
 ويهوان کيرالبتنان ^{۲۰} جد رکوع ^{۲۱} کرکي ^{۲۲}
 سجدي ول جاوي ايهوان اباسني لبني سواعذر تهين باويسهوان ^{۲۳}
 بهني تريهوان اڪليان فرورنيان چويهوان اڪي پيرتي کراهونان ^{۲۴}
 پنجيهوان کشاده کران اڪلياندا سواي رکوع تهين هوري جاها چهنهوان ^{۲۵}
 جلدي کوني قرأيت اندر ستا يهوان سر ^{۲۶} کند برا بر رکوع ^{۲۷} اندر انتها يسو ^{۲۸}
 تري قدم ياد و قدم بهتي ترني سواعذر دي جيکر پچي هر قدم دي کراهو ^{۲۹}
 انتر ويهوان کهر و تاسي کهي جهولي تر ويهوان جوان ماريان کت تر نه تهر ^{۳۰}
 اکر يهوان جوان دنيان بز يهوان هک سني نير يهوان موزه لاهنا ^{۳۱}
 تهوري کمال چوتر يهوان مشک سنگهي پنجتر يهوان جهلان ^{۳۲}
 پکي ياکيري نال تر نه وارين تهين کت چهر يهوان مقرر کران اک سورند ^{۳۳}
 واسطيراک نماز دي جي ايهو سورة پهر داهور نهين پهر داسيتريهوان ^{۳۴}
 پهر نيان و چکار بي جهدي ني اندر اک رکات دي اتهتر يهوان اک آت ^{۳۵}
 پهر کي اک آت ياد و آتان و چون جهدي اڪي جا لکدا انتاليهوان سورة ^{۳۶}
 اول پهر اتي اول دي پچي پهر داهانوين دونه رکاتان اندر هور چاليهو ^{۳۷}
 بسم الله اڪي هر سورتي اندر هر رکعتي پهر في اکتاليهوان رکي لکا ^{۳۸}
 کچهر لبان سواعذر تهين ايه سبهی مکروه عام ني اندر هر نماز دي بهين ^{۳۹}
 ايه انهن خاص هين اول امامدا وچ رکوع دي منتظر هونا کسي مقتد ^{۴۰} و ^{۴۱}

جي اسڏيان جڏياندا ڪرڪ سڻيان هيسُ جي اوهه هي ڪيون آوري دوجا وڃي
 رڪعت لمين ڪرني اولدي نالون اندر فرضاندي تڙيچا دهل ڪرني اندر آيت
 رحمت دي يا عذاب دي امام نون اتي مقتد بينون اندر فرضاندي اتي نقل
 اتي منفرد نون فرضان اندر جو تنها سجده اڀر پڇ پکڙيدا ڪرنا نون جو ان چيو
 پيت دانال پڙاندي مردان ڪارن اندر سجده پيدا اندر فرضاندي چوهوان
 وچهوانان ارڪاندا مردان نون اندر سجده پيدا سڻوان پيراهن پا جامه
 يا اندر گه يا توپي لاه سڻي نال تهوري ڪم دي انهنوان ڪرته يا جامه
 يا توپي لاهي نال عمل تهوري پيدا نونان لمين پهرني قرائت امام دي
 مقتدي پڇهي دلڪير هون دسوان تهوري قرائت پهرني مقتدي پيدا
 ريت ڪرڪي يا رهوان دهيان رهنان امامدا قوم وگ جي آر ڪيا هوري
 مينون حرف دسڻ پر مڪروه تڏون هي جي تڙي آيتان جهوتيان يا اڪ
 آيت لمين پهرني هووس بارهوان اڇي قرائت پهرني اندر نقلاندي
 جو دينه پهر داهي تڙهوان امامي آيت پهرني سجده پيدا اندر اوس
 نماز دي جتي هولين قرائت پهرني واجب هي مڪر جي اورڪ سو
 پر هي چو رهوان تڪرار ڪرنا آيت رحمت پيدا يا عذاب پيدا اندر ڪسي
 رڪعت فرضاندي دي سوا عذر دي مڪر اندر نقلون تي سڻاندي
 جانڪي يا سهوان تڪرار ڪري ايه مڪروه نهين پنهنروان تڪرار سوڙاندر

الڪرڪت

اڪ رڪعت فرضاندي ڪرڻان سو هٿوان باهان انڊ رڳي ديان کڻج ڪي ارڪاتي
 وقت نماز پهره ۾ مردان نون ستار هٿوان گهٽا مقتديا تزد يك آئت
 رحمتي دي يا عذابي سڄ ڪها خدا تي اتي پهچا يا پيغ خدا تي پي
 اتها رهوان دها سنان ڪر ڪل ووان ڪندي يا تهمني يا عاصي تي
 سوا عذر دي اندر فرضاندي اتي سنتاندي اٿهوان غلبه وڌي
 جهوتي بول نال نماز پهره ۾ تري پايان اتي دوتوي حرام نماز دي
 چودان حرام وچ نماز دي هيٺ اول اچي بسم الله پهره ۾ وڃي
 اوچي آمين اڪهي تر جي سڄي ڪهي ولون ويڪهان مه پهر ڪي چوتها
 تڪنان اسمان ول پنجوان تڪيه ڪر نان اوپر تهمني يا هته دي سوا عذر دي
 جهوان اوتهوان هتهاندا جهني هته اوتهوان منع هيٺ ستوان
 انگليان چڪيان زمين وچ رکوع دي اتي سجود دي اٿهوان اڏيان
 اتي بيتهنا وقت اتحيات پرهندي نائوان بازي ڪرني ڪيري يا هته نال هٿ
 ترنه وارين تهين دسوان اشارت ڪرني انکو تهني دي يا همسائنه انگلي نال
 وقت اشهد پهره ۾ دي جيون طور محمد تاندا هي يا رهوان اڳي ول سلام
 ديوان يا رهوان دعاء قنوت سوا وتران تهين هوري نماز اندر پهره ۾
 تير هوان زياده تڪبير اندر يا ثناء اندر يا تسبيح اندر يا اتحيات اندر
 طريقه سنت تهين وڌه ڪرني چود هوان ڪوئي واجب نماز دا جان بجهه ڪي

جهڏنان من بگا مفسد نماز وچ اول قهقهه وچ نماز رکوع سجود والين
 ڪر نان دو جا آه ماري تريجا اوه ڪر تي چوتها باهر نماز دي نو ڪر نون اهيا
 ساس مينون وچ نماز دي جهل ماري نو ڪر تيواري چهل يا سو پنجوان
 رويان باجهون خوف خدا دي تهين چهيوان عمل ڪن ڪن سنوان
 خدا تهين منڪنان جو آدميا تهين منگيد هي اتهوان قرآن غلط پهنان
 تانوان پير امام تهين اگي رکندا سنوان ان فرض نماز دا جهڏنان يار هوان ڪنڪنان
 باجهون عذر تهين يار هوان جواب سلام داد ديونا تير هوان جواب نجر ديونا
 چور هوان ڪسينون سلام اڪتا پند هر وان لقمه باجهون مقتدي تهين ڪينامو هوان
 خوش خبري دا جواب ديونا ستار هوان بزي خبر دا جواب ديونا اتهار هوان
 پليت جا ڪاتي سجده ڪر نان اتيهوان پليت جا ڪاتي پير رکي ويهوان ڪند ولون ويڪنان
 اڪيهوان سجده اندر پير چڪ جهڏني يا يهوان چوتها حصه لنگ داشڪاهوونان
 مقدار ڏکن دي ترويهوان ڪجهه ڪهانان چوويهوان ڪجهه پيونان پنجويهوان ڪپري
 يا جيئ نال پليتي قدر ڪن دي لگي رهي چهيهوان نماز قضا يا داوي صاحب
 ترتيب نون ستايهوان قرايت دلچ پهرني تر بانون حرف نه اڪنان اتهيهوان وقد
 اخرا دوسار ئيس اتي پنجوين رکعت دا جا سجده ڪيس اتهيهوان امامد مرنان
 تريهوان هوشيار بيد يوقت ڪجهه بيتا ساس وچ نماز دي مست هوي اتهيهوان
 ديوانه هوي اتهيهوان تيمم والي وچ نماز دي خبر پاني دي پاي تي تريهوان

اشارت

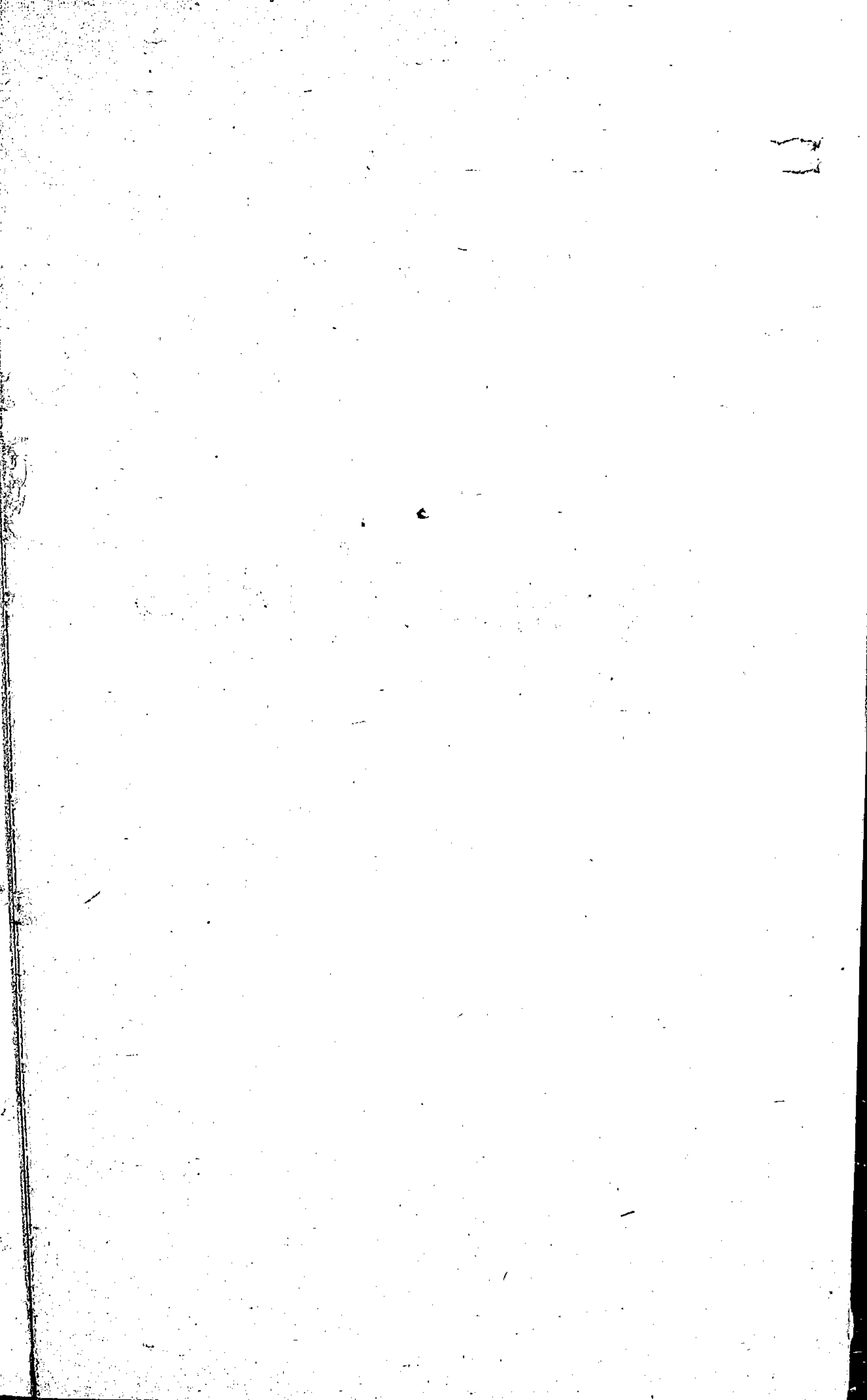

۹۲

۱۱

رسالہ پوئل نماز جدید املا و بیچ

رسالہ بوبل نماز جدید الملاح

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِیْمِ

پچھلے حمد خدائے سے تے درود محمد صلی اللہ علیہ وسلم (سے) رانجھا بر خور وار مند الے
پانی فرضاں وی
فرض وضو سے چار نے

پہلا :- منہ دا دھوناں - والاں سے جمنے تمہیں کھاڈی تک اتنے دو نہہ کناں سے وچ
فرض اے -

دوجا :- ہتھماں دا دھوناں، آرکاں تاکہ فرض اے -

تریا : مسح چوتھا حصہ سر واکرہ تا فرض اے -

چوتھا : پیراں دا دھونا گلیاں تاکہ فرض اے -

ترے پایاں تے اک ٹوپا سنتاں دا

سنتاں اندر وضو سے تیراں نے

پہلی : بسم اللہ کرنی

دوجی : دونوں ہتھ وینیاں تاکہ دھونے

تریا : مسواک کرناں

چوتھی : منہ وچ پانی پاواناں

پنجویں : ناک وچ پانی پاواناں

چھیویں : ہر رنگ نوں ترے واری دھوناں

ستویں : نیت وضو وی کرنی

اٹھویں : خلال دا ہر پی واکرنا -

نانویں : خلال انگلیاں ہتھماں پیراں دیاں واکرناں -

لے
كما قال الله تعالى يا ايها
الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا
وجوهكم وايديكم الى المرافق وامسحوا
برؤسكم وارجلكم الى القصبين ١٢

وسویں : مسح سانسے سر داکرناں۔

پارھویں : مسح دوہاں کناں داکرناں۔

بارھویں : ترتیب جہیر ہی قرآن وچ اے اوس طور دھوناں۔

تیرھویں : پئے درپئے دھوونے۔

پنج پایاں مستحباں دیاں

مستحب وضو چہ ویہہ نے

پہلا : جد شروع کرے احوذ باللہ، بسم اللہ نال رلا کے پڑھناں۔

دو جا : منہ قبلے دل کرنا۔

تیر جا : سجے پاسوں ہرنگ دھوناں

چوتھا : کلمہ شہادت اتے درود ہرنگ نال اکھنیا دے ایں وضو دیاں ہرنگ نال پڑھناں

پنجاں : انگوٹھی ہلاڈنی جے کر موکلی ہوئے پھیرے دو انا فرض نے

چھیاں : مسح دھونی داکرناں۔

ستواں : ہرنگ نول دھو کے ہتھ پھیرناں

اٹھواں : بھر وٹیاں تے مچھاں ہیٹھ تاکید نال پانی سچا وناں۔

نائواں : ہتھے وٹوں اتے ہتھاں نول پیراں دیاں انگلیاں وٹوں اتے سر نول مسح دے وقت

اگلے وٹوں شروع کرناں۔

دسواں : زبان نال نیت وضو دی کرنی۔

پارھواں : آپے وضو کرناں

بارھواں : زہند اپانی وضو اکھڑے ہو کے پیناں۔

تیرھواں : شکراناں وضو داکرناں

چودھواں : تازہ وضو ہر نماز واسطے کرناں۔

پندرھواں : پچھے وضو دے منہ ول آسمان کر کے کلمہ پڑھنا۔

سولھواں : اکی وقت دی تیاری وضو دی کرنی۔

ستارھواں : کوزہ پانی نال بھر کھناں۔

اٹھارواں : کنگھی پچھے وضو دے کرنی۔

نیت ان التوضا لرفع الحدث
ولا استباحة لصلوة الا موالا

انھیواں: پچھے وضو سے وہ واری ورو پڑھنا۔
 ویہرواں: پچھے وضو سے ترے واری اِنَّا اَنْزَلْنٰهَا لِطَرٰفِنَا
 پنج پامیاں مکر وہاں دیاں
 مکر و وچ وضو سے ویہرے۔

پہلا: ہتھ نوں دھو کے مٹ تھیں پانی لینا۔ جتھے مٹ نہیں اتے وہم پلیتی واپتھاں نال
 بھی نہ ہووے۔ جیکر وہم پلیتی واپہوے دھونے سنت نہیں۔ جیکر یقین پلیتی واپہوے
 دھونے فرض ہیں۔

دو جا: گلاں دیا دیاں وضو وچ کرنیاں۔
 تریجا: پانی بہت ویناں (ورتناں) ہر لنگ تے یا ترہنہ تھیں وودھ ہر لنگ دھوناں۔
 چوتھا: منہ تے چھٹے پانی سے مارنے۔
 پنجواں: جیہڑا پانی وچ دھیسے گرم ہووے وچ بھانڈے مستے دے اوس نال وضو کرناں۔
 چھیواں: اکھیں اتے ہوٹھاں نوں وقت وضو سے بہت گھٹناں۔
 ستواں: تک نوں ہتھ بستھے نال سنکناں۔
 اٹھواں: جاگا (جگہ) پلیت وچ استنجا کرنا۔
 ناناواں: جاگا (جگہ) استنخے دی وضو کرناں۔
 دسواں: جاگا (جگہ) بول (پیشاب) وضو کرناں۔
 یارھواں: تک تے منہ وچ کھتے ہتھ نال پانی پاوناں۔
 بارھواں: کوزہ اپناں ہووی نوں نہ دینا۔
 تیرھواں: ترے واری تھیں کھٹ ہر لنگ نوں دھونا۔
 چودواں: رمال استنخے والے نال لنگ و نونوے پونجئے۔
 پندرھواں: پتل سے بھانڈے نال وضو کرناں۔
 سولھواں: کھتے پاسے ولوں شروع کرناں۔
 ستارھواں: تکرار مسح سروا کرناں۔
 اٹھارواں: پانی اندر تھکناں۔
 انبھواں: پانی اندر چوک مارنا۔

ویدواں: پانی وچہرے تک سنکناں

پونیاں چار پائیاں فرضاں دیاں

پندرہاں فرض وچہرے نمازے ہے نے۔ ست نے وچہرے نمازے اتے اکھڑ نمازوں نے باہر

اول: وقت پچھاننا۔

دوجا: جھٹا پاک کرنا۔

تریجا: کپڑا پاک رکھنا۔

چوتھا: جاگاکا پاک کرنی۔

پنجواں: دھنی تان گوڈیاں تاکر کجیاں مرداں نوں اتے عورتاں غلامی نوں پیٹ پھٹ (۶) مرداں

نالوں اتے اصیلاں عورتاں نوں ہر تان گلیاں تک ہتھاں پیراں نوں۔ گلیاں تے ونجی

با جھوں فرض اے۔

پھیبواں: منہ قبلے ول لیا وناں۔

ستواں: نیت کرنی۔

اکھواں: تنکیر اولیٰ اکھنی۔

(ب) اوہ فرض چہرے وچ نمازے نہیں اوہ ست نے۔

اول: قیام کرنا

دوجا: قرأت پر دھنی

تریجا: رکوع کرنا۔

چوتھا: سجدہ کرنا۔

پنجواں: قعدہ پچھلا کرنا۔

پھیبواں: ترتیب محکم رکھنی اندراہناں کماں وے۔ جے اک اک واری آوندے ہیں اندر

ہر رکعت وے یا اک واری آوندے ہیں اندر ساری نماز وے۔

ستواں: باہر آوتناں نمازی والپنے کم نال۔

پونیاں چھ پائیاں مجھنڈر ووضو وے ہیں

تے اوہ تریسی ہیں

اول: بزل

دو جا : ودی
 تریجا : ندی
 چوتھا : منی
 پنجواں : سنگ شانہ
 چھبواں : خون استحاضہ وا۔
 ستواں : غائکھ (براز)
 اٹھواں : داد
 ناناواں : صفہ
 دسواں : طعام یا آب یا دارو
 یارھواں : خون حیض وا
 بارھواں : کیرا
 تیرھواں : پون یا لہو جسے تقیں
 چودھواں : ککاپانی جو کن تقیں نال درے باہر آوے۔
 پندرھواں : پانی صاف جوں پکیوں تقیں یا پھٹ تقیں باہر آوے
 سولھواں : منہ بھر کے قے آوے۔
 ستارھواں : سوناں تکیہ نال۔
 اٹھارواں : بے ہوشی
 اسیسواں : دیوانگی
 ویسواں : باد صرغ
 اکیسواں : مستی غالب
 باویسواں : خندہ تمتمہ بالغ دا اندر نماز رکوع اتے سجدہ والی وے
 ترویکھواں : مباشرۃ ناصتہ
 پنج پایاں تے اک ٹوپا واجبیاں وا
 اول : قرأت دا پڑھنا دور کاتاں اول دیاں درج واجب ہے۔
 دو جا : الحمد شریف پڑھنا واجب ہے۔

تریجا: الحمد اک واری پڑھنا۔

چوتھا: مقدم کرنا فاتحہ و اوپر سورت دے واجب ہے۔

پنجواں: اول دیاں وچہ فاتحہ نال سورت جوڑنی یا ترے آنتاں چھوٹیاں یا اک آیت وٹی واجب ہے۔

چھیواں: لفظ اکبر و اسماء صفاتاں وچوں خاص اسم ذات نال اکھنا واجب ہے۔

ستواں: بیٹھنا اول و اچوہنہ رکاتاں اتے ترہنہ رکاتاں وچ واجب ہے۔

اٹھواں: التحیات پڑھنا و مقتدیاں وچ واجب ہے۔

نائواں: واجب دی جاگا (جگہ) لیا نا واجب ہے۔

دسواں: باہر آؤناں نال لفظ سلام دے واجب ہے۔

یارسواں: دعا قنوت و تھاں وچ پڑھنی واجب ہے۔

بارھواں: اچھی جاگا قرأت اچھی پڑھنی امام نوں واجب ہے۔

تیرھواں: ہولیں جاگا قرأت پڑھنی امام نوں واجب ہے۔

چودھواں: رعایت کرنی ترتیب دی اندر اہناں فعلاں دے بے و واری اندر ہر رکعت دے

آؤندے ہین جیویں دو سجدے ہین انہاں۔

پندرھواں: چوداں و اجباں وچوں بے اک واجب بھل کے چھڈے، سجدہ سہو و واجب ہے

امام اتے اگلے اتے وت۔

(ب) واجب ہین بے اوہناں دی ترک نال سجدہ سہو و واجب ناہیں۔ اول چپ کر

رہناں مقتدی دا وقت پڑھنے امام دے واجب ہے۔

دوجا: متابعت کرنی امام دی کچھے تکبیر تحریر دے اوپر کسے حالت دے بے لے امام نال

بھانویں اول فعل نماز وچ معتبر نہ ہونے۔ جیویں قومے اندر یا سجدے اندر کوئی امام

نال لے قوم اتے سجدہ شمار ناہیں۔

تریجا: سجدہ تلاوت دا اوپر امام دے اتے منقرو دے واجب ہے۔

چوتھا: تکبیراں زائد دوہاں عیداں دیاں واجب ہین۔

پنجواں: تکبیراں دوہاں رکوعاں دیاں عیداں اندر واجب ہین۔

چھیواں: بھل رکوع اتے سجدہ اندر تسبیح و اقدرو واجب ہے۔

ستواں: سجالیانا سجدہ سہو و واجب ہے انہاں سناتاں و اجباں وچوں بے ہک واری

یعنی السلام علیکم
و رحمت اللہ

سہو نال نرک کرے سجدہ سہو دا واجب نہیں۔
 پونیاں سنت پائیاں سنتاں دیاں
 سنتاں وچ نماز وے سنتاں نے۔

اقل : اٹھانا دوہاں ہتھاں دا وچہ تکبیر تحریر وے۔

دوہی : اٹھانا دوہاں ہتھاں دا وچہ دعا قنوت وے۔

ترہیجی : اٹھانا دوہاں ہتھاں دا وچہ تکبیراں دوہاں عیدیاں وے۔

چوتھی : کھارنا انگلیاں دا انہاں جاگا وچہ۔

پنجویں : ثنا پڑھنی۔

چھویں : رکھنا ہتھ سجے دا اپر ہتھ کھتے وے۔

ستویں : تکبیراں آنے جانے دیاں کہنیاں۔

آٹھویں : تسبیحاں رکوع دیاں ترے واری آکھنیاں

نائویں : دوہاں گوڈیاں دا پکڑنا وچہ رکوع وے۔

دسویں : انہاں دوہاں جاگا وچہ انگلیاں دا کھلا رہناں

یا رھویں : قومہ کرنا۔

بارھویں : جلسہ کرنا۔

تیرھویں : سجدہ کرنا پرستاں لنگاں وے۔

چودھویں : تسبیحاں ترے سجدے دیاں آکھنیاں

پندرھویں : درود اپر رسول وے پچھے التجیات وے آکھنا۔

سولھویں : دعا پچھے التجیات وے واسطے اپنے اتے واسطے تمامیاں مسلماناں وے منگے۔

سارھویں : سچے کھتے سلام دیونا۔

اٹھارویں : اوچی آکھنا امام نوں تکبیراں دا۔

انہیویں : متصل جاننا مقتدی واکتبر امام وے نال۔

دہویں : متابعت کرنی مقتدی نوں امام نال اندر باقی کماں وے۔

اکھویں : آشود پڑھناں

باہیویں : ہولیں پڑھنا آغوز وے۔

ترہویں: بسید اللہ پڑھنی کچھے آعو خروے۔

چو پھویں: ہولیں پڑھناں آعو خروا۔

پنجھیویں: آمینت آکھناں امام نول اتے منقرو نول اتے مقتدی نول اندر نماز اچھی وے۔

چھھیویں: سمیع اللہ ملن حیدک آکھنا امام نول اتے مقتدی نول ربنا لک الحمد آکھنا

اتے دونوں آکھنیں منقرو نول اندر نماز وے۔

ستھیویں: کھیا پیر ڈھاکے اوتے بیٹھنا اتے سجا پیر کھلا رکھنا اندر قعدے وے مرواں کارن اتے

عورتاں واسطے چتر کھتے اوتے بیٹھناں سچے پاسے پیر نکالنے۔

پونیاں چھ پائیاں مستحباں دیاں

ترہی مستحب نماز وے

اول: سچے کھتے دل نہ دیکھنا

دو جا: منہ نول کجنا وقت اباسی وے۔

ترہ جا: کھنگ نول دفع کرناں جتھوں تا کر طاقت ہے۔

چوتھا: ترے آیتاں تھیں دودھ قرأت پڑھنی۔

پنجواں: پچھے الحمد وے وانگوں تاریاں وے قرآن پڑھناں۔

چھھیواں: سر تے کند برابر کرنی وچہ رکوع وے۔

ستواں: رکھنا دوہاں گوڈیاں دا اگے دوہاں ہتھیاں وے۔ اتے رکھناں نک دا اگے منٹھے

وے کارن سجدے وے۔

اٹھواں: اٹک اس ترتیب دا کرناں وقت اٹھن وے کارن قیام وے۔

نانواں: سجدہ کرناں وچہ دوہاں ہتھیاں وے۔

دسواں: منہ انگلیاں ہتھ پیراں دیاں دا قبلے ول کرنا۔

بارھواں: نہ پونجھنا مٹی دا اتے مہر لکے دا اگے سلام وے۔

بارھواں: چپے دی ورتھہ دوہنہ پیراں وچہ رکھنی اندر قیام وے۔

تیرھواں: رکھنا دوہاں ہتھیاں دا اپر پٹیاں وے اندر قعدے وے۔

چودھواں: پھیرناں منہ دا سچے کھتے ول وقت سلام وے۔

(ایہہ چوداں مستحب عام ہین)

آتے ایہہ نول مستحب خاص ہین۔

اول : اٹھاوناں دوہاں ہتھاں دا وقت تکبیر تحریر دے اتے وقت دعا قنوت دے اتے
تکبیراں دوہاں عیدیاں دیاں برابر کناں دے واسطے مرواں دے اتے واسطے عورتاں
دے برابر موہنڈیاں دے۔ اتے صفا مزہ دے اتے وقت چھننے حجر اسود دے
اتے وقت عرفات دے اتے وقت رمی الجمار دے۔

دوجا : رکھناں دوہاں ہتھاں دا ایٹھ دھنی دے واسطے مرواں دے اتے اوپر سینے دے
واسطے عورتاں دے۔

ترجیا : کڈھناں دوہاں ہتھاں دا بولیاں تھیں وقت تکبیر تحریر دے واسطے مرواں دے۔
چوتھا : پڑھناں زیادہ قرابت دا اُپر قدر سنت دے واسطے امام دے۔
پنجواں : زیادہ کرناں تسبیحاں دا اوتہ تر نہوں دے دلوں طاق دیون واسطے اکلے دے
تے امام دے۔

چھیواں : دُور رکھناں بازوؤں دا پیٹ تھیں اتے پیٹ دا پٹ تھیں اتے پٹ دا پٹی تھیں
اتے پتی دا زمین تھیں اندر رکوع سجود دے واسطے مرواں دے اندر غیر انبوہ دے
اتے اس واٹ واسطے عورتاں دے۔

ستواں : پڑھناں فاتحہ دا اندر دوہنہ رکعتاں پھلپیاں دے اندر فرضاں دے ترے آیتاں۔
اٹھواں : بسم اللہ پڑھنی اندر ہر رکعت دے واسطے اکلے دے اتے امام دے۔
ناواں : اوڈیکناں مسبق و امام نون تاں سلام دینے تیکوں۔

پونے چار من کچے مکروہاں دے

مکروہ وچہ نماز دے سٹھ نے اُنالی عام اتے اُنی خاص۔ اتے ایہہ عام ہین :

اول : دوواری تکبیر تحریر لیکھنی

دوجا : دو آیتاں یا تسبیحاں انگلیاں نال گنتیاں۔

ترجیا : ڈھاکاں تے ہتھ رکھناں اتے جو خصالت متکبراں دی ہے۔

چوتھا : کھنگناں سوا غار دے پر خوف ظاہر نہ ہووے۔

پنجواں : سُنکناں

چھیواں : پچھوک مارناں جسے کر کوئی ہووے سُنے۔

ستواں : روپیہ یا پیسہ یا مانند اس وی منہ وچ رکھنا ایس جے چنگی طور ناں قرأت ناں پڑھ سکے۔
 پھانٹھواں : قیے اتے جلسے اندر آسماناں و تونوں و یکھناں۔
 ناناواں : ونداں و چوں نکلی لیناں گھٹ چھو لے تھیں طعام دا۔
 دسواں : کوئی سنت نماز وی چھڈنی۔
 یارھواں : تمام جا قرأت وچ رکوع سے کرنی۔
 بارھواں : حاصل کرناں ذکر اں دا اندر آونے جا ونے وے۔
 تیرھواں : دو ہتھ رکھنے اگے گوڈیاں وے اُپر زمین وے کارن سجدے سوا عذر وے۔
 چوڑھواں : اوٹھا وناں دوہاں ہتھاں دا پچھے گوڈیاں وے سوا عذر وے۔
 پنڈرھواں : گتے وانگوں بلٹھناں۔
 سولھواں : منہ نول کجناں با جھوں غلبہ اُباسی وے۔
 ستارھواں : اکھیں میٹ کے نماز پڑھنی۔
 اٹھارواں : پونجناں روڑاں دا جاگا سجدے تھیں۔ مگر جے سجدہ نہ کر سکے اک واری یا دو واری ہونجے۔
 اینہواں : ہٹی یا مٹھکا متھے تون پونجناں اگے سلام وے۔
 دیہواں : کپڑا پینٹناں جا رکوع کر کے سجدے ول جا وے۔
 اکیہواں : اُباسی یعنی سوا عذر تھیں۔
 باویہواں : انگڑائی بھننی۔
 تریہہواں : انگلیاں مروڑنیاں۔
 چوہیہواں : اکی پیرتے کھڑے ہروناں۔
 پنجھیواں : کشادہ کرناں انگلیاں دا سولٹے رکوع تھیں ہوری جاگا۔
 چھھیواں : جلدی کرنی قرأت اندر۔
 ستیہواں : سرتے کتہ برابر ناہ رکھتی رکوع اندر۔
 اٹھیہواں : ترے قدم یا دو قدم بلٹھے ٹرناں سوا عذر وے جے کر پچھے ہر قدم وے کھڑا ہونے۔
 انترہیہواں : کھلتا بچھے کھتے چھو لے۔
 تریہیہواں : جواں مارنیاں گھٹ تر و نہ تھیں۔
 اکرہیہواں : جواں دینیاں۔

تیرہواں: تھک سٹنی۔

تیرہواں: موزہ لہنا تھوڑے کم نال۔

چوتھواں: مُشک سٹنگھنی۔

پنچترہواں: جھنناں پکھے یا کپڑے نال ترہنہ واریں تھیں گھٹ۔

چھترہواں: مفرد کرنا اک سورت و واسطے اک نماز سے جسے ایہو سورہ پڑھدا ہور نہیں پڑھدا۔

سینرہواں: دو سورتاں پڑھنیاں و چکارلی چھڈنی اندر اک رکات سے۔

اکھترہواں: اک آیت پڑھ کے اک آیت یا دو آیتاں و چوں چھڈ کے اگے جاگناں۔

انتالیہواں: سورہ پچھلی اول پڑھداتے اول وی سچھے پڑھدا بھانویں و وہر رکاتاں اندر ہوشے۔

چالیہواں: بسم اللہ اگے ہر سورت سے اندر ہر رکعت سے پڑھنی۔

اکتالیہواں: لڑکی لڑکا کچھ پیناں سوا غدر تھیں ایہہ سبھے مکروہ عام نے اندر ہر نماز سے ہین۔

ایہہ آئیں خاص نے

اول: امام و اوچر رکوع سے منتظر ہونا کہے مقتدی واسطے جسے اس دیانی جنتیاں و اکھرک سُنیاں

ہیس جسے اوہ وی کیویں آئے۔

دوجا: دوجی رکعت ملین کرنی اول وی نالوں اندر فرضاں سے۔

تریجا: ڈھل کرنی اندر آیت رحمت دی یا عذاب وی امام نول لےتے مقتدی نول اندر فرضاں سے آتے

نفلان سے اتنے منفرد نول فرضاں اندر۔

چوتھا: سجدہ اُپر پیچ پگڑی واکرناں۔

پنجواں: چھبوناں پیٹ دانال پٹاں سے مرواں کارن اندر فرضاں سے۔

چھیواں: وچھاوناں ارکاں و امرواں نول اندر سجدے سے۔

ستواں: پیراہن پا جامہ یا انگرکھا یا ٹوپی لاہ سٹنی نال تھوڑے کم سے۔

اٹھواں: کرتہ یا پا جامہ یا ٹوپی لاہونی نال عمل تھوڑے سے دے۔

نانواں: ملین پڑھنی قرأت امام وی مقتدی سچھے و لکیر ہورن۔

دسواں: تھوڑی قرأت پڑھنی مقتدیاں وی رعایت کر کے۔

بارھواں: دھیان رکنا امام و اقوم ول جسے اڑکیا ہوشے مینوں حرف دسن پڑکر وہ ترون سے

جسے ترے آیتاں چھوٹیاں یا اک آیت ملین پڑھی ہووس۔

بارھواں: اچھی قرأت پڑھنی اندر نفلوں سے جو دہنہ پھر داسے۔
 تیسرے ہواں: امام نے آیت پڑھی سجدے سے اندر اوس نمازوی جتنے ہو لیں قرأت پڑھنی واجب ہے
 مگر بچے اور کسورت وی پڑھی۔

چودھواں: تکرار کرنا آیت رحمت وی وایا عذاب وی واندرا کسے رکعت فرضاں وی سے سوائے عذر
 سے مگر اندر نفلوں سے سنناں سے جان کے یا سہو نال تکرار کرے ایہہ مکر وہ نہیں۔
 پندرھواں: تکرار سورت اندرا ک رکعت فرضاں وی کرناں۔

سولھواں: بانہاں اندر کھے دیاں گنج کے ارکاں تے وقت نماز پڑھنے مرواں نوں۔
 ستارھواں: آکھناں مقتدی واندرا یک آیت رحمت وی وے یا عذاب وی وے سچ کہا خدا نے
 اتے پنجا یا پیغمبر خدا نے۔

اٹھارواں: ڈھاسنا کر کھلو ونا کندھ تے یا تھم تے یا عاصے تے سوا عذروے اندر فرضاں وے
 اتے سنناں وے۔

اٹیہواں: غلبہ وڈے چھوٹے بول نال نماز پڑھنی۔
 ترے پایاں اتے دو لوپے حرام نماز وے
 چودہ حرام وچ نماز وے ہین

اول: اچھی بسم اللہ پڑھنی۔

دو جا: اچھی آمتین آکھنی

تربجا: سچے کھتے وکوں دیکھنا منہ پھیر کے۔

چوتھا: تنکناں آسمان وں۔

پنجاواں: تنکیہ کرناں اوپر تھم یا ہتھ وے سوا عذروے۔

چھبواں: اوٹھا وناں ہتھاں و اجتھے ہتھ اوٹھا نوے منع ہین۔

ستواں: انگلیاں چکنیاں زمین وچ رکوع وے اتے سجدو وے۔

اٹھواں: اوڈیاں اتے بیٹھناں وقت التجیات پڑھنے وے۔

نانواں: بازی کرنی کپڑے یا ہتھ نال گھٹ ترہنہ واریں تھیں۔

دسواں: اشارت کرنی انگوٹھی وی یا ہمسایہ انگلی نال وقت آتشہد پڑھنے وے جیوں طور سجدو

ثانی واسے۔

بارھواں: اکی ول سلام دیوناں۔

بارھواں: دعا قنوت سواوتران تھیں ہوری نماز اندر پڑھنی۔

تیرھواں: زیادہ تکبیر اندر یا ثناء اندر یا تسبیحاں اندر یا التحیات اندر طریقہ سنت تھیں دھرنی۔
چودھواں: کوئی واجب نماز واجبان بچھ کے چھڈناں اک بھنڈرتے۔

من پکا مفسد نماز وچ پین

اتے اوہ اکتالی پین

اول: قہقہہ وچ نماز رکوع سجود والی دے کرناں۔

دوجا: آہ مارنی۔

تربیجا: اوہ کرنی۔

چوتھا: باہر نماز سے نوکرنوں آکھیا ساس مینوں وچہ نماز دے بھل ماریں نوکرنے اری تھلیا سو۔
پنچواں: رووناں باہجوں خوف خدا دے تھیں۔

چھیواں: عمل کثیر کرناں۔

ستواں: خدا تھیں سنگناں جو آدمیاں تھیں منگی واسے۔

اٹھواں: قرآن غلط پڑھناں

نانواں: پیر امام تھیں اگے رکھنا۔

دسواں: اک فرض نماز وچ چھڈناں۔

بارھواں: گھنگاں باہجوں عذر تھیں۔

بارھواں: جواب سلام دا دیونا۔

تیرھواں: جواب بچھ دا دیونا۔

چودھواں: کسے نوں سلام آکھناں۔

سولھواں: خوش خبری دا جواب دیوناں۔

اٹھارواں: پلپیت جاگاتے سجدہ کرنا۔

ویہواں: گندولوں دیکھناں۔

بائیہواں: چوتھا حصہ لنگ داننگا ہوناں مقدار رکن دے۔

ترویہواں: کچھ کھاوناں

چودویہواں: کچھ پیوناں

پندرہواں: لقب باہجوں مقتدی تھیں کہتا۔

ستارھواں: بڑی خبر دا جواب دیوناں۔

انیہواں: پلپیت جاگاتے پیر رکھنے۔

اکھیواں: سجدے اندر پیر چپ چھڈنے۔

پنجویہواں

چھٹیہواں: نماز قضا یا دوسرے صاحب ترتیب نوں۔

ستائیہواں: قرأت دل و چہرہ پر طہنی زبانوں حرف نہ آکھناں۔

اٹھویاں: قعدہ آخر و اوسار لیس اتے پنجویں رکعت و اجا سجدہ کیتیں۔ انتڑیہواں: امام و امرناں۔

تیرہواں: ہوشیاری دے وقت کچھ پیتا ساس و چچ نماز دے مست ہویا۔ اکترہواں: دیوانہ ہویا۔

بترہواں: تیمم والی و چہ نماز دے خیر پانی دے پائے۔

تیرہواں: اشارت والا و چہ نماز دے چنگا ہویا۔

چوتڑیہواں: باریک جامہ نال نماز پر طہنی جے کر جیسا نمازی و اوسار اپیا و سدا ہے۔

پنترہواں: کوئی نانہ محمد صاحب و اوچ نماز دے یا باہر نماز دے لیند ایسے نمازی سن کے

صلی اللہ آکھ و اجواب دیونے والے دی نماز کھنی ہے۔

چھترہواں: ہد سَمِحَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمَلَہَا دوی ظاہر نہ کرے۔

ستھترہواں: مرد کوئی کھلوناں عورت و ایسے دوویں موافق ہوں اندر او دے اتے تحریر دے اتے

عورت بھی شہوت والی ہوسے۔

اٹھترہواں: دنیاں و چہ طعام چھو کے تھیں و دوسرے نکلیں۔

انٹالیہواں: عمل کثیر کرناں

چالیہواں: چھوک و چہ نماز دے مارو اتے ہور کوئی یا سلام سنے۔

اکتالیہواں: کسے نے نام اللہ تعالیٰ دالیا نمازی نے جل جلالہ آکھیا۔

مفسد نماز دے ہور بہت ہین ایہہ تھوڑے ہی دسے ہین

تمام شد رسالہ بسل نماز

نوزائندہ العلوم اتے مطالب اتے مفتاح اتے خلاصہ کیدانی اتے شرح اس وی اتے ہدیہ

اتے وقایہ اتے خلاصہ اتے مفتین اتے ہور کتاباں وچوں کٹھے ہین جتھے شک پوسے و ڈیاں کتاباں

دیکھ لے۔

تم بیان بوسل نماز دا

جیہدے تے قریشی ہوران نوں رائٹرز گلڈز دی طرفوں پنج سو روپے
 انعام ملیا ایس کتاب دا دوجا ایڈیشن ”پنجابی ادبیات دا تحقیقی مطالعہ“
 دے نال نال شائع ہو رہیا اے جیہدے وچ پہلے نالوں ڈھیر سارا وادھا
 کیتا گیا اے۔ اہدے علاوہ پنجابی شعر و سخن نال وی قریشی ہوران
 نوں ڈاڈھا ذوق اے۔ علامہ اقبال دا ڈھیر سارا کلام اوہناں پنجابی
 زبان ول ڈھال دتا اے۔ تے شعراں دے مجموعے وی مرتب کر کے
 رکھے ہوئے نے۔

رسالہ بوجھل نماز بارے

ایس
 متحب
 جاننے
 ف دو
 پوری
 جانن
 روری
 ن نال
 نسخے
 کول
 لے کر
 دی
 ڈے
 کرن

53 ع 297 ب 401 ر

برخودار، حافظ
 رسالہ بوجھل نماز

(25640)

رسالہ بوجھل
 چھوٹے جیہدے
 مقصدات (بھنگ)
 بہت ضرور
 مقصد نے،
 واقفیت
 ول علم
 معلوم
 آشنائی کر
 معلوم ہ
 نے، اس
 رہے آن
 پنجابی
 ایس
 دے۔

۷۸۶

ہنجابی لٹری سب توں پہلی کتاب

رسالہ بوہل نماز

مصنفہ

حافظ برخوردار

مقدمہ و ترتیب و تصحیح و تفسیر

پروفیسر احمد حسین احمد قریشی قلعہ داری

ایم اے اردو، ایم اے فارسی، ایم اے عربی

پشاور فرنیچر کٹنگ

محلہ فیض آباد، سرگودھا

297.5

401

2564